

Daniel PATAFTA

REFORMNA GIBANJA I STAROKATOLICIZAM U DALMACIJI

The Reform Movements and Old Catholicism in Dalmatia

UDK: 273.2(497.58)"1917/1944"

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno: 2/2018

Sažetak

319

Služba Božja 3118.

Pojava reformnog pokreta u kontinentalnoj Hrvatskoj (1919. – 1923.) nije se jače odrazila na području izvan Zagrebačke nadbiskupije. No pretpovijest pokreta vezuje se uz izdavanje knjižice solinskog natpopa Nike Petrića „Rane u katoličkoj Crkvi” 1917. godine. Iako je prvo reformno gibanje započelo u Splitskoj biskupiji tiskanjem ove knjižice ono nije imalo šireg odjeka, zaustavilo se unutar kleričkih krugova i brzo bilo ugušeno od crkvenih i državnih vlasti. Sam reformni pokret također, osim dviju manjih iznimaka, nije ostavio traga u Dalmaciji. Od reformnih gibanja u Dalmaciji paralelno s reformnim pokretom u Zagrebačkoj nadbiskupiji javio se pokret za „narodnu Crkvu” bivšeg franjevca Bože Miloševića. Međutim, i taj je pokret nakon nekih manjih uspjeha preselio na područje sjeverozapadne Hrvatske, da bi do 1921. potpuno nestao. Neuspjeh reforme Katoličke Crkve u Hrvatskoj naposljetku je doveo do stvaranja Hrvatske starokatoličke Crkve. Za razliku od reformnog pokreta koji joj je prethodio HSC svoje je djelovanje proširila na područje Vojvodine, Bosne i Hercegovine te Dalmacije. Na području Dalmacije prve organizirane zajednice nastaju oko 1928. godine. Starokatolicizam na tome prostoru ostaje u međuratnom razdoblju marginalna pojava, bez obzira na neke manje uspjehe u urbanim okolinama. Ovim radom želi se pokazati društveno-povijesni kontekst zbog kojega reformni pokret i spomenuta reformna gibanja nisu uspjela na području Dalmacije niti imala ikakva jačeg odjeka, kao i to zašto je od svih hrvatskih zemalja starokatolicizam najslabijeg uspjeha imao u Dalmaciji.

Ključne riječi: *Dalmacija, reformna gibanja, Niko Petrić, „Rane u katoličkoj Crkvi”, Božo Milošević, „narodna Crkva”, starokatolicizam, starokatolički pokret u Dalmaciji.*

UVOD

Već u razdoblju prije Prvoga svjetskoga rata započeli su se okupljati neki katolički svećenici na tajnim sastancima gdje su raspravljali o aktualnim crkvenim problemima i mogućnostima njihova rješavanja. Jedan od takvih sastanaka održan je prije Prvoga svjetskoga rata u Rasinji, župi kojom je upravljao Stjepan Mezinger,¹ kasnije jedan od pokretača reformnog pokreta. Sastanku su nazočili župnici Rikard Korytnik, Stjepan Zagorac i Stjepan Haberstock.² Svi će oni 1919. postati vodeće osobe reformnog pokreta.

320

Pretpostavka je kako je izbijanje Prvoga svjetskog rata onemogućilo razvijanje samog pokreta, odnosno kako nije pogodovalo nastavku razgovora o konkretnim i aktualnim pitanjima crkvene stvarnosti toga vremena. Ovaj prividan mir trajao je do 1917. godine, kad polako izbijaju određeni znakovi među katoličkim svećenstvom koji pokazuju da među njima postoje izvjesna previranja i nezadovoljstva o moralnim, disciplinskim, ekonomskim i socijalnim pitanjima.³ Odnosno, te iste 1917. godine izbit će dvije afere koje potvrđuju izrečenu tvrdnju. U prvome redu, riječ je o istupu solinskog natpopa don Nike Petrića s njegovom knjižicom *Rane u katoličkoj Crkvi* i tzv. *Svetokuzamskoj sinodi* održanoj iste godine u mjestu Sveti Kuzam kraj Bakra.⁴

Upravo je Niko Petrić prekinuo šutnju nezadovoljnoga katoličkog svećenstva izdajući svoju knjižicu *Rane u katoličkoj Crkvi*. Knjižica je tiskana u Splitu 1917. godine. Time se pretpovijest reformnog pokreta vezuje uz Dalmaciju, ali sam reformni pokret ostat će u okvirima Zagrebačke nadbiskupije gdje će nastati i razviti se. Sama težnja za reformom Katoličke Crkve u Hrvatskoj svoju pretpovijest ima u Dalmaciji i Primorju, ali nastanak reformnog pokreta vezuje se uz kontinentalnu Hrvatsku, odnosno

¹ Metzinger se od početka zalagao za raskid s Katoličkom Crkvom i za osnivanje posebne vjerske zajednice. On je bio prvi reformni svećenik u Hrvatskoj koji je prešao na starokatoličku vjeru koja tada na teritoriju Kraljevine SHS nije imala ni jednu svoju župu ili ikakvu drugu organizaciju. (Niko PETRIĆ, *Uspomene iz godine 1919.*, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1939., str. 45; Zlatko MATIJEVIĆ, *Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919. –1924. god.)*, u: *Povijesni prilozi*, 8 (1989.), str. 9).

² Usp. *Starokatolička crkva u Jugoslaviji*, Beograd, 1960., str. 30.

³ Usp. Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., str. 85.

⁴ Robert SKENDEROVIĆ, Andrija Rački i „Svetokuzamska sinoda” 1917. godine, u: *Riječki teološki časopis*, 16 (2007.) 2, 325.

Zagrebačku nadbiskupiju. Pokret će u tome geografskom okviru ostati te će nakon neuspjeha provođenja traženih reformi spas od nestanka naći u osnivanju Hrvatske starokatoličke Crkve. Nastanak HSC također je u svojim počecima usko vezan uz područje Zagrebačke nadbiskupije, no za razliku od reformnog pokreta koji joj je prethodio ona će svoje djelovanje proširiti na područje cijele Kraljevine SHS/Jugoslavije. Župe i crkvene općine HSC će osnivati u krajevima gdje reformnog pokreta nije uopće bilo niti je imao ikakva odjeka. Tako u drugoj polovici 20-ih i početkom 30-ih godina HSC se širi na područje Bosne i Hercegovine,⁵ Vojvodine⁶ i Dalmacije. Od svih ovih prostora najslabije će se proširiti u Dalmaciji. Tu će imati svega nekoliko župa i crkvenih općina od kojih će najvažnija, a izgleda i jedina dobro organizirana, biti ona u Splitu. Izvori o širenju starokatolicizma u Dalmaciji iznimno su rijetki što ide u prilog tezi da je starokatolicizam u Dalmaciji bio marginalna pojava, ali i to je bilo dovoljno da izazove reakciju katoličke strane koja je u njemu uvijek gledala potencijalnu opasnost.

1. REFORMNA GIBANJA NA PODRUČJU DALMACIJE

Reformni pokret dijela nižeg katoličkog svećenstva (1919. – 1923.) zahvatio je s većim ili manjim intenzitetom, ovisno o pojedinom razdoblju pokreta, svećenstvo Zagrebačke nadbiskupije, osobito njezin sjeverozapadni dio. Pokret se izvan tih granica nije proširio. Za Dalmaciju je zabilježeno jedino da je Niko Kalogjera 1921. u Blatu na Korčuli služio misu na hrvatskom jeziku, za što je od dubrovačkoga biskupa dobio pisani ukor.⁷ Kao i to da je godine 1922. u selu Bogomolju na Hvaru, župnik je zatražio

⁵ Usp Ante ŠKEGRO, Nadbiskup Šarić i starokatolicizam u južnom Uskoplju, u: *Ivan Šarić. Vrhbosanski nadbiskup*, Pavao Jurišić (ur.), Sarajevo, 2007., str. 333–334; Josip IVELIĆ, Ljubija –Šurkovac, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 76–78; Starokatolici u Bosni, u: *Katolički list*, 3. VI. 1926., br. 22, str. 313; Naše župe Dubrava i Tuzla, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 74–75; Starokatolički pokret u Bosni, u: *Katolički tjednik*, 20. VI. 1926., br. 25, str. 2–3; Prilike u Livnu i okolici, u: *Narodna politika*, 10. II. 1928., br. 17, str. 4–5.

⁶ Usp. Prva skupština starokatolika u Subotici, u: *Starokatolički glasnik*, 15. III. 1930., br. 1., str. 3.; Gustav ČERČEK, Staro-katolička misao u Dunavskoj Banovini, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 80–81.

⁷ Usp. Reformni pokret Hrvata-katolika, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1931., str. 62.

da se žurno uspostavi hrvatsko-katolička župa u njegovu selu.⁸ Drugih podataka o odjecima reformnog pokreta u Dalmaciji za sada nema. Čak ih ni kasniji starokatolički izvori ne spominju. Uzroke tomu možemo sagledati u političkim i društvenim okolnostima u Dalmaciji početkom 20-ih godina.

Uspoređujući društveno-političke odnose sjeverozapadne Hrvatske i Dalmacije, uočavaju se razlike koje su pogodovale, odnosno nisu pogodovale širenju reformnog pokreta. Na području sjeverozapadne Hrvatske gdje se pokret javio 1919. godine postojalo je od kraja 19. stoljeća snažno i razvijeno liberalno orijentirano građanstvo koje je ušlo u otvoreni sukob s Katoličkim pokretom nadahnutim idejama biskupa Mahnića.⁹ Stoga se prvi uspjesi reformnog pokreta ovdje vežu uz gradske okoline, u prvom redu, Zagreb, Koprivnicu, Karlovac, te nešto manje Bjelovar i Sisak.¹⁰ U ruralnim okolinama on nije imao većeg uspjeha, zbog snažnog utjecaja katoličkog klera na seljaštvo, bez obzira na to što je Radićev HRSS već bilježio značajne izborne uspjehe na ovom prostoru.¹¹ Širenju pokreta najviše je pogodovala, do donošenja Vidovdanskog ustava 1921. godine, povezanost građanskih liberalnih krugova s Demokratskom strankom, kasnije Samostalnom demokratskom strankom, Svetozara Pribičevića. Ova je politička opcija otvoreno podržavala reformni pokret, za razliku od Radićeva HRSS-a koji je u to

⁸ Usp. Reformni pokret Hrvata-katolika, str. 62.

⁹ Usp. Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Zagreb, 1994., str. 183-253; Mirko MATAUŠIĆ, *Odnos katoličke Crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848. - 1900.*, u: *Bogoslovska smotra*, 1-2 (1985.) 55, Zagreb, str. 196-216; Mario STRECHA, *Katoličko hrvatstvo*, Zagreb, 1997.; Mario STRECHA, *Katoličko pravaštvo*, Zagreb, 2011.; Mirjana GROSS - Agneza SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992.; Jure KRIŠTO, *Liberalizam i Katolička crkva u Europi i u (Banskoj) Hrvatskoj*, u: *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj*, (Grozdana Cvitan ur.), Zagreb, 1998., str. 27-52.

¹⁰ N. PETRIĆ, *Uspomene iz godine 1919.*, str. 45; Z. MATIJEVIĆ, *Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919. - 1924. god.)*, str. 9; Daniel PATAFTA, *Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici*, u: *Podravina*, 15 (2016.) 30, str. 174-198; Niko PETRIĆ, *Uspomene iz reformnog pokreta*, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninški*, Zagreb, 1934., str. 46; Zlatko MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, Zagreb, 2005., str. 219-220; Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS*, Zagreb, 1998., str. 267-285; Zlatko MATIJEVIĆ, *Lučonoše ili herostrati? Prilozi poznavanju crkveno-nacionalne povijesti Hrvata početkom XX. stoljeća*, Zagreb, 2006., str. 167-220.

¹¹ Izborni rezultati, u: *Novo doba*, Split, 7. XII. 1920., br. 276, str. 1-2.

vrijeme dosta suzdržan prema pokretu iako pokazuje neskrivene simpatije. Upravo su Pribičević i njegovi demokrati bili glavni politički oslonac reformnog pokreta u Hrvatskoj, što su na osobit način pokazali u slučaju Stjepana Zagorca i *Koprivničkog slučaja*.¹² No odlaskom Pribičevića u oporbu podršku reformnom pokretu i kasnije HSC-u davali su sada srpski radikali. Stav Katoličke Crkve bio je da je priznavanje HSC-a politički čin, ali ne više Demokratske stranke, nego sada srpske Narodne radikalne stranke: *i to je Crkva, koju nose na rukama najprije demokrati (u početku), a onda radikali*.¹³

Situacija u Dalmaciji bila je sasvim drugačija. Dalmacija nije imala snažno razvijeno liberalno građanstvo koje bi bilo oslonac reformnom pokretu u tome kraju. S druge strane Katolička Crkva imala je iznimno snažan utjecaj na društveni i politički život dalmatinskog građanstva i seljaštva još iz vremena narodnog preporoda i Mihovila Pavlinovića. Osobito su utjecajan i nezaobilazan činitelj bili franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja koji su upravljali većinom župa dalmatinskog zaleđa. Ta snažna tradicionalna povezanost klera i puka u Dalmaciji očituje se kroz veliki uspjeh klerikalne Hrvatske pučke stranke na parlamentarnim izborima 1920. godine.¹⁴ S druge strane, Pribičevići demokrati koji su u vrijeme donošenja Vidovdanskih ustava i neposredno nakon njega dominirali političkom scenom Kraljevine SHS-a u Dalmaciji nisu imali jačeg političkog utjecaja. Primjerice, Pribičevićeva Demokratska stranka na izborima 1921. dobila je jednog zastupnika,¹⁵ a kao Samostalna demokratska stranka, tada već u oporbi, 1925. na izborima za Narodnu skupštinu dobila je u Dalmaciji svega dva zastupnika, od kojih je jedan kasnije prešao radikalima.¹⁶ Promjena na političkoj sceni nastupa na

¹² Usp. D. PATAFTA, Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici, str. 174–198; Daniel PATAFTA, Hrvatski liberalni tisak o reformnom pokretu dijela katoličkog nižeg klera (1918. – 1923.), u: *Pilar: časopis za humanističke i društvene studije*, 11 (2017.) 1, str. 11–44.

¹³ Novi protestanti i skizmatici-starokatolici, u: *Obnovljeni život*, Zagreb, 5 (1924.) 4, str. 225.

¹⁴ Usp. Tonči ŠITIN, Značajke hrvatskog katoličkog pokreta u Dalmaciji (1918. – 1929.), u: *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova*, Zlatko Matijević (ur.), Zagreb, 2002., str. 588–596.

¹⁵ T. ŠITIN, Značajke hrvatskog katoličkog pokreta u Dalmaciji (1918.–1929.), str. 590–591.

¹⁶ Usp. Hrvoje MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb, 1972., str. 96–97.

izborima 1923. i 1925. godine kada, se zbog sve većeg zaoštavanja hrvatskoga nacionalnog pokreta i jugounitarističkih snaga, kao vodeća stranka u Dalmaciji isprofilirao HRSS.¹⁷ U to vrijeme reformni je pokret već nestao i prerastao u Hrvatsku starokatoličku Crkvu. Još je jedan činitelj bio zapreka širenju reformnog pokreta na područje Dalmacije, a to je što je do 1921. dio Dalmacije bio pod talijanskom okupacijom, stoga su sve raspoložive narodne snage bile usmjerene prema rješavanju pitanja talijanske okupacije.¹⁸

Bez obzira na ove navedene činitelje koji nisu pogodovali širenju reformnog pokreta u Dalmaciji, začetke ideja koje će reformni pokret formulirati u svojoj knjižici *Savremene želje katoličkog nižeg klera u Kraljevini SHS* tiskanoj u Bjelovaru 1919. godine, bile su već naznačene u knjižici Nike Petrića *Rane u katoličkoj Crkvi*. Sama knjižica umnogome će predstavljati polazišnu točku za mnoge pristaše reformnog pokreta u kontinentalnoj Hrvatskoj. I Petrić će svoje reformno djelovanje usmjeriti prema sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a ne Dalmaciji. No izlaženje ove knjižice pokazuje kako je među katoličkim svećenstvom u hrvatskim zemljama postojala ideja o potrebi reforme Crkve na liberalnim i demokratskim idejama, odnosno kako je dio katoličkog svećenstva, bez obzira na teritorijalnu udaljenost, bio pod utjecajem liberalnih strujanja s početka 20. stoljeća. To pokazuje i činjenica da je Petrićeva knjižica naišla na odobravanje dijela klera Splitske biskupije, a to isto pokazuje i pojava pokreta za *narodnu Crkvu* bivšeg franjevca Bože Miloševića. Petrićev pokušaj propao je zbog združenog djelovanja civilnih i crkvenih vlasti tada još austrijske Dalmacije. Pokret Bože Miloševića nakon nekih početnih manjih uspjeha u Dalmaciji preselio se na područje sjeverozapadne Hrvatske gdje je već bio aktivan reformni pokret. S obzirom da oba ova pokušaja reformnih gibanja imaju svoje ishodište u Dalmaciji zaslužuju svakako detaljniji uvid u smisao i svrhu, odnosno idejno usmjerenje.

¹⁷ Usp. Tonći, ŠITIN, Stjepan Radić i Dalmacija (1918. – 1928.), u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 42 (2000.), str. 437–438.

¹⁸ Usp. Krsto STOŠIĆ, Talijanska okupacija u šibenskoj biskupiji, u: *Bogoslovska smotra*, 21 (1933.) 1, str. 76–89; Zlatko MATIJEVIĆ, Biskup Mahnić i talijanska okupacija otoka Krka (1918. – 1920.). U povodu 150. obljetnice Mahnićeva rođenja i 80. godišnjice njegove smrti, u: *Croatica Christiana Periodica*, 25 (2001.) 47, str. 149–171.

1.1. *Niko Petrić i knjižica „Rane u katoličkoj Crkvi”*

Kao što je rečeno, pretpovijest reformnog pokreta koji će nakon svoga neuspjeha prijeći u starokatolicizam, vezuje se u Dalmaciju i knjižicu don Nike Petrića, solinskog natpopa, *Rane u katoličkoj Crkvi*. Petrić će svoje djelovanje nakon napuštanja svećeništva preseliti iz Dalmacije prvo u Rijeku, gdje će se povezati s kapucinom Jeronimom (Dragutinom) Tomcem, kasnije jednom od vodećih osoba reformnog pokreta i HSC-a, a zatim i s drugim viđenijim članovima reformnog pokreta. Mnogi stavovi koje je Petrić iznio u svojoj knjižici bit će temelj na kojem će nastati zahtjevi reformaša objelodanjeni u brošuri *Savremene želje nižeg katoličkog klera*. Također je zanimljivo da je Petrićeva knjižica nastala na prostoru koji nije toliko bio zahvaćen idejama liberalizma, za razliku od sjeverne Hrvatske, no to opet pokazuje da su liberalna shvaćanja našla odjeka među dijelom katoličkog klera u svim hrvatskim zemljama, ali i da društvena podloga nije bila svugdje jednaka. Stoga će reformni pokret započeti i imati više uspjeha u kontinentalnoj Hrvatskoj s razvijenim liberalnim građanstvom, nego u ostalim dijelovima Hrvatske gdje liberalizam nije zahvatio šire slojeve ili je bio sveden na manji krug liberalnoga građanstva.

Petrićeva knjižica svakako zaslužuje detaljniju obradbu jer je najraniji izraz mišljenja dijela katoličkog klera koji je bio zahvaćen liberalnim idejama i osjećao potrebu nužne reforme Katoličke Crkve u Hrvatskoj. Svakako treba napomenuti da će i sam reformni pokret dugo biti sasvim unutarcrkveni problem, a da se vjernici, uglavnom iz redova liberalnoga građanstva, uključuju u pokret relativno kasno.

Govoreći o Katoličkoj Crkvi, Petrić kaže da je ona *Bogom ustanovljeno društvo, ona je savršena i bez mane*, ali da i *poput drugih ljudskih društava ima svojih mana i rana koje se dadu liječiti*.¹⁹ Zato zahtijeva da se čista i uzvišena Kristova nauka što više oslobodi i pročisti od ljudskog upliva, i da se povrati na izvornu svoju čistoću.²⁰

U predgovoru kaže da treba čistu i uzvišenu Kristovu nauku što više osloboditi od ljudskog upliva i povratiti na izvornu čistoću.²¹ Zatim kao da daje svojevrсну dijagnozu i kaže da su

¹⁹ Niko PETRIĆ, *Rane u katoličkoj Crkvi*, Split, 1917., str. 1.

²⁰ N. PETRIĆ, *Rane u katoličkoj Crkvi*, str. 2.

²¹ *Isto*, str. 3–4.

tri rane od kojih Katolička Crkva najviše pati: farizeizam ili formalizam, klerikalizam i celibat. Prema Petriću lijek za te rane jest *zdrav razum, te Isus Krist i njegovo Evanđelje*.²² Prvo poglavlje knjižice namijenio je prvoj rani, farizeizmu ili formalizmu. Bitnost je i temelj Kristove nauke: *Boga ljubiti nadasve, a iskrnjega kao samoga sebe*. No, kako je čovjek razumno biće, treba taj odnos prema Bogu i bližnjemu biti ravan spoznaji uma i slobodnoj volji. Vjera treba biti u skladu sa zdravim razumom, tako da se sve ono što se protivi zdravu razumu, ne tiče vjere i da čovjek nije dužan vjerovati. Dapače, sve ono što se protivi zdravu razumu i nije u skladu sa savješću jest grijeh. Prema Petriću upravo u tome vlada veliki formalizam i farizeizam pa mnogi svećenici poput farizeja nameću vjernicima težak i nesnosan teret, koji sami nisu sposobni nositi.²³

Govoreći o klerikalizmu, Petrić tvrdi kako mnogi napadi na katolički klerikalizam nisu utemeljeni ni istiniti, ali da i u njima ima *gdjelogod i istine*.²⁴ Ono što autor u ovome dijelu najviše ističe jest nepravedna razdioba beneficija u Crkvi: *Jedni su presiti dok su drugi gladni, i to su redovito gladni oni koji podnašaju terete dneva i vrućine dok oni, koji malo rade i udobno žive, ti su presiti*.²⁵ Odvajanje klera od laika za njega je također jedna od rana klerikalizma. Zato što se s laičkom inteligencijom ne mogu složiti u nekim načelima i vjerskim nazorima, odmah ih se naziva bezvjer-cima. Prema njemu takvo ponašanje nije u duhu evanđelja i protivi se kršćanskoj ljubavi i snošljivosti. Petrić zato piše: *Uvjeren sam da nismo daleko od vremena kad će katoličko svećenstvo biti proganjeno i kad će svaki onaj, koji ih bude proganjao biti uvjeren da time služi Bogu*.²⁶ Krivnju za to svećenstvo će bacati na drugoga i pripisivati nedostatku vjere.²⁷ Među rane klerikalizma pisac ubraja i činjenicu što je Papa uvijek talijanske narodnosti, a tako i većina kardinala pa je Katolička Crkva više latinsko-romanska nego univerzalna. Poslije Tridentskog koncila u 16. stoljeću pape i kardinali počeli su ograničavati biskupsku vlast, a i neuspjeh Prvoga vatikanskog koncila vidi u tome što Papa i kardinali nisu željeli da se Crkva reformira i da se ograniči vlast Rimske kurije,

²² *Isto*, str. 4.

²³ *Isto*, str. 5–21.

²⁴ *Isto*, str. 22–23.

²⁵ *Isto*, str. 24–25.

²⁶ *Isto*, str. 28–29.

²⁷ *Isto*, str. 30.

a proširi biskupa. Centralizacija je štetna za Crkvu, i u prošlosti i za budućnost Crkve.²⁸

Od svih triju rana koje Petrić spominje u svojoj knjižici govorom o celibatu svakako najdublje zadire u crkvenu disciplinu.²⁹ Pitanje ukidanja celibata bit će jedno od središnjih pitanja

²⁸ Isto, str. 31–33.; Rane u katoličkoj Crkvi, u: *Primorske novine*, Sušak-Rijeka, 7. VI. 1917., br. 131, str. 3; Rane u katoličkoj Crkvi, u: *Primorske novine*, Sušak – Rijeka, 10. VI. 1917., br. 133, str. 3. *Primorske novine* bile su u vlasništvu Peroslava Ljubića iz Koprivnice, koji je tim putem bio povezan sa Stjepanom Zagorcem, jednim od vodećih ljudi reformnog pokreta i kasnije Hrvatske starokatoličke Crkve.

²⁹ Pitanje celibata u Hrvatskoj, odnosno pitanje njegova dokidanja, ne pojavljuje se prvi put u Petrićevoj knjižici. Već je Pavao Štoos u svojoj knjižici *O poboljšanju čudorednosti svećenika* tiskanoj u Zagrebu 1848. godine napao ustanovu celibata. Zanimljivo je što je njegov prijedlog naišao na odobravanje dijela svećenstva koje je javno odlučilo poduprijeti Stoosovu tezu o ukidanju celibata. Štoos je kasnije javno opozvao svoje teze. (Usp. Književnost, u: *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 3. VI. 1848., br. 23, str. 95; Velimir DEŽELIĆ, *Kardinal Haulik nadbiskup zagrebački*, Zagreb, 1929., str. 96–103; Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, Zagreb, 2005., str. 647). S druge strane, među *Zahtjevanjima naroda* iz 1848. nalazio se članak koji je tražio ukidanje celibata za katoličke svećenike. Ta točka izazvala je žestoku reakciju biskupa Jurja Haulika, koji u svojoj okružnici o tome kaže sljedeće: *Osim toga nemogu mukom minuti i zamučati onu točku zahtjevanjah, nedavno u ime naroda nj. veličanstva podnesenih, koja govori o ukinutju celibata (beženstva duhovničkog) i promeni (latinskog) jezika svete liturgije. Točka ova veliku je pozornost svagde porodila i nije najbolje mnenje o hervatskom duhovničtvu pobudila, dapače je ovdašnjoj apostolskoj (papinskoj) nuncijaturi mnogo brige zadala. Ja sam tvrdo uveren, da predlog ovaj nije učinjen od strane duhovničtva, da uveren sam, da je, osim nekoliko njih, koji slese puteno nego duhovno, ova točka u duhovničtvu naše biskupije pobudila nepovoljno čuustvo dapače gnjev. Biskup na kraju izražava svoj gnjev zbog 30. zaključka Zahtjevanja naroda. Urednik Novina dalmatinskih-hrvatskih-slavonskih to izričito opovrgava i kaže kako većina svećenika prihvaća ovu točku, dapače ga svagde hvale i odobravaju osim nekoliko mračnjaka i jezuitah, koji nisu zadovoljni s jednom ženom. Nadalje se urednik okomio na celibat kao nešto neprirodno, kao nešto što nikah nije želio ni božji spasitelj ni njegovi učenici i neposredni apoštoli. Nego je celibat luda volja pape, koji je ovim okrutnim i nečovečnim zakonom privukao na se prokletstvo od milionah duhovnikah.* (Dalmacia, Hrvatska i Slavonia, u: *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 29. IV. 1848., br. 41, str. 1). Na ovaj zahtjev reagirali su 23. lipnja 1848. svećenici i bogoslovi zadarske nadbiskupije koji su ga odlučno odbacili i potvrdili svojim potpisima. (Protivno ozvanje / protestiranje/, u: *Zora dalmatinska*, Zadar, 20. VI. 1848., br. 25, str. 101). No u *Novinama J. Dovranić* odgovara na ovu reakciju i kaže za celibat da se *protivi božanskoj volji i nagonu prirode.* (*Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 3. VI. 1848., br. 23, str. 96). Neki su u svojim zahtjevima otišli i dalje, tako Janko Uzelac, učitelj u Podravini, navodi iste godine kako su želje Podravaca da se olakša klericima napuštanje kleričkog staleža, ukinu redovnički zavjeti i crkveni redovi, pričest dijeli pod objema prilikama, popravi zakon o postu, ukine zakon o obveznom nošenju svećeničke odjeće i ukine zakon o zabrani vjenčavanja inovjeraca (*Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 24. VI. 1848., br. 65, str. 3). Kroz cijelu 1848. *Novine*

reformnog pokreta i jedan od zahtjeva koje će reformni svećenici stavljati pred crkvene poglavare. Već samim time što Petrić prvi progovara nakon dužeg vremena o neopravdanosti celibata može se nazreti utjecaj liberalizma koji će dijelom utjecati na reformni pokret. Govoreći o celibatu, autor započinje konstatacijom kako je celibat protiv naravi stvaranja jer je Bog odredio da se ljudi množe. Navodi kako i u Starome zavjetu Bog ne preporučuje celibat. Od svih dvanaest apostola samo je Ivan bio neženja.³⁰ Zato je za njega celibat *teško i nesnošljivo breme*.³¹ Smatra da upravo celibat u Katoličkoj Crkvi uzrokuje farizeizam jer je on jamac da mnoge svećeničke beneficije neće biti dotaknute.³² Petrić zatim dodaje kako je to sa socijalnog gledišta *velika nepravda koja se protivi zdravom razumu*.³³ Dakle, smatra on, celibat je protiv naravi i za čovjeka je moralno nemoguće da čitav život živi u celibatu. Nagon za opstankom i potomstvom usađen je u ljudsku narav. Uvođenje obvezatnog celibata u zapadnoj Crkvi za pape Grgura VII. autor pripisuje političkim i crkvenim prilikama toga vremena.³⁴ Celibat je također prepreka pomirenju zapadne i istočne Crkve, ali i s protestantima, jer njihovo svećenstvo nikako ne bi poduprlo ustanovu celibata.³⁵ Svoj govor o celibatu završava sljedećim riječima: *Moje je čvrsto uvjerenje da kat. crkva ili prije ili kasnije ili svojevoljno ili prisiljena vanjskim okolnostima, doći će do toga, da će ukinuti obvezatni svećenički celibat. Iz toga ne slijedi, da u kat. crkvi medju svećenstvom ne će biti celibata. Bit će ga i tada, i taj će celibat biti pravi, koji neće biti uzrokom hipo-*

dalmatinsko-hrvatsko-slavonske donose niz članaka o potrebi ukidanja celibata (Ostanci stare dobe, u: *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 15. VIII. 1848., br. 87, str. 1; Crkva i naša doba, u: *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 17. VIII. 1848., br. 88, str. 1–2; *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 25. VIII. 1848., br. 91, str. 7). Već 1849. donose članak vezan uz ukidanje celibata (*Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, 6. III. 1849., br. 28, str. 3). Pitanje ukidanja celibata za katoličko svećenstvo plod je prosvjetiteljskih ideja koje su s pomoću ideja Francuske revolucije preuzeli liberalni mislioci 19. stoljeća i duboko ga usadili u liberalno mnijenje toga vremena. Pitanje celibata nije bilo u to vrijeme aktualno samo u revolucionarnim previranjima u Hrvatskoj. I Stjepan Radić u Hrvatskom saboru jednom prigodom javno je predložio ukidanje celibata za katoličke svećenike (SVEČENIK, Ženidba katoličkih svećenika, u: *Hrvatska njiva*, Zagreb, 1917., br. 22–23, str. 382).

³⁰ Usp. N. PETRIĆ, *Rane u katoličkoj Crkvi*, str. 35.

³¹ *Isto*, str. 37.

³² Usp. *Isto*, str. 38.

³³ *Isto*, str. 39.

³⁴ Usp. *Isto*, str. 36.

³⁵ Usp. *Isto*, str. 40.

*krizije, te rak-rane kat. klera...*³⁶ I u odgovoru cenzoru Splitsko-makarske biskupije, don Luki Grgiću, Petrić će vrlo oštro tvrditi kako je celibat posljedica farizejstva.³⁷

Na kraju knjižice autor zaključuje: *Sve rane treba liječiti, ali najveću pomlju treba posvetiti farizejizmu toj rak-rani kat. crkve. Farizejizmu i nesavremenom formalizmu nepotrebnom rigorizmu, ne smije više biti mjesta u kat. crkvi...*³⁸

U svojim sjećanjima iz tih dana Petrić navodi kako je za tiskanje svoje knjižice imao veliku potporu splitskih svećenika. Knjižica je tiskana početkom svibnja 1917. godine. Petrić navodi kako su je odmah zabranile crkvene i državne vlasti, ali je ipak dospjela u ruke mnogih svećenika.³⁹ Ako je vjerovati Petriću, koji često pretjeruje u svome pisanju, onda je među svećenstvom Splitske biskupije bilo onih koji su reformu Crkve smatrali nužnom i bili pod utjecajem liberalnih shvaćanja svoga vremena, kao što će se to dvije godine kasnije pokazati u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Crkvene vlasti Splitsko-makarske biskupije 15. svibnja 1917. prvo su osudile Petrićevu knjižicu zbog *sablažnjivih skoro heretičkih i heretičkih stavaka i jer je uopće napisana u protestantskom modernističkom duhu i smislu*. Ordinarijat je zatražio da se u roku od tri dana dostave sve tiskane knjižice.⁴⁰ Petrić u svom otpisu ordinarijatu kaže kako u njoj ne nalazi nikakve heretičke stavke i da se rane o kojima govori ne odnose na doktrinu, već na disciplinu.⁴¹ Dana 13. svibnja 1917. godine dijecezanski cenzor donio je odluku prema kojoj se osuđuje knjižica don Nike Petrića *Rane u katoličkoj Crkvi* i zaključuje kako *veleč. Petrić nije samo arogantno, javno osudio Crkvene disciplinarne propise, nego je zapao u tolike sablažnjive tvrdnje i heretične ili blizu heretične bludnje na tešku sablazan čitalaca da barem donekle to popravi on mora javno opozvati i osuditi ex lege non solum ecclesiastica sed ex lege naturali, mislivši koliko je do njega, svoju sablažnjivu,*

³⁶ Isto, str. 41; Rane u katoličkoj Crkvi, u: *Primorske novine*, Sušak – Rijeka, 15. VI. 1917., br. 137, str. 2–3.

³⁷ Usp. Niko PETRIĆ, *Kad rimska Crkva progoni (Povijest moje suspenzije)*, Zagreb, 1920., str. 16.

³⁸ N. PETRIĆ, *Rane u katoličkoj Crkvi*, str. 42; Rane u katoličkoj Crkvi, u: *Primorske novine*, Sušak – Trsat, 5. VI. 1917., br. 129, str. 2.

³⁹ Usp. Niko PETRIĆ, *Uspomene iz reformnog pokreta*, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 46.

⁴⁰ N. PETRIĆ, *Kad rimska Crkva progoni (Povijest moje suspenzije)*, str. 5.

⁴¹ Usp. Isto, str. 6.

otrovnu i pogubnu brošuru.⁴² Petrić je napisao vrlo oštar odgovor na cenzorovu osudu,⁴³ što je očito uzrokovalo poziv na odreku *ab officio et beneficio curato* od 16. lipnja 1917. godine od kaptolskog vikara Vincencija Palunka.⁴⁴ Ukratko, Petrića je nakon objavljivanja knjižice Biskupski ordinarijat u Splitu 3. svibnja 1917. suspendirao od služenja sv. mise i strogo mu je zapovjedbno da mora obustaviti tisak knjižice, a rukopis i sva ostala izdanja predati biskupskoj Kuriji. Kako to nije učinio, 7. srpnja 1917. oduzeta mu je župa i beneficij u Solinu. Protiv toga postupka na temelju kanona 22. dekreta *Maxima cura* uložio je utok, koji mu je, kako sam svjedoči, pomogao sastaviti kanonik Marko Kalogjera, koji ga je jedini podupirao u njegovim zahtjevima.⁴⁵ Slično će biti i u vrijeme nastanka reformnog pokreta u Zagrebačkoj nadbiskupiji, gdje će u početku veliki broj svećenika poduprijeti zahtjeve za reformom, ali će se nakon reakcije nadbiskupa Bauera većina njih povući iz pokreta. Žalbu koju je poslao Svetoj stolici također mu je pomogao sastaviti Marko Kalogjera.⁴⁶ Dana 17. kolovoza 1917. u Beču ga je primio apostolski nuncij, koji je njegovu molbu prosljedio u Rim.⁴⁷ Tri godine poslije, izdajući dokumente koji su doveli do njegove suspenzije, Petrić s ogorčenjem konstatira kako na *moj utok na Sv. Stolicu nijesam još dobio odgovora a valjda ga ni neću dobiti jer crkveni apsolutizam ne priznaje ni temeljna prava društvene skladnosti...*⁴⁸ Odgovor iz Rima ipak je stigao, i to vrlo brzo. Već u studenome 1917. odgovoreno je iz Rima s *Lectum*, što će u svojim sjećanjima na reformni pokret potvrditi i sam Petrić. Prema pisanju tadašnjeg tiska to je značilo da zahtjevu nije udovoljeno ili da zahtjev nije dostojan odgovora, čime je potvrđena odluka o suspenziji Nike Petrića.⁴⁹ Nakon neuspjelog priziva na Svetu stolicu Petrić napušta svećenički stalež i odlazi

⁴² *Isto*, str. 15.

⁴³ Usp. *Isto*, str. 15–25.

⁴⁴ Usp. *Isto*, str. 26–27.

⁴⁵ Usp. N. PETRIĆ, Uspomene iz reformnog pokreta, str. 47; N. PETRIĆ, *Kad rimska Crkva progoni (Povijest moje suspenzije)*, str. 35–38.

⁴⁶ Usp. N. PETRIĆ, Uspomene iz reformnog pokreta, str. 47.

⁴⁷ Usp. *Isto*.

⁴⁸ N. PETRIĆ, *Kad rimska Crkva progoni*, str. 44.

⁴⁹ Usp. N. PETRIĆ, Uspomene iz reformnog pokreta, str. 47; Afera don Nike Petrića, u: *Obzor*, Zagreb, 1. XI. 1917., br. 318, str. 3.

u Rijeku, gdje se počeo baviti svjetovnim zanimanjem, postao je trgovac vinom.⁵⁰

Reakcija na knjižicu u hrvatskoj javnosti bila je dvojaka. Liberalni tisak pokazao je velike i neskrivene simpatije za Petrićev tekst, ali očito ga nije ozbiljno shvaćao. O tomu svjedoči i tekst u *Hrvatskoj knjivi*, u kojem stoji kako bi slučaj i iznesene misli dobili tek onda za našu javnost i za naš kulturni život veće značenje, kada bi za njima stajao čovjek velike moralne vrijednosti. A ljudi koji poznaju izbliza solinskog natpopa to poriču. Zato je taj slučaj tek prosti dnevni kuriozitet.⁵¹ Katolički list o Petrićevoj knjižici nije napisao ni retka. Petriću je pismo napisao zagrebački svećenik dr. Juraj Cenkić, u početku reformnog pokreta jedan od njegovih vođa, koje datira s 24. lipnjem 1917., gdje, između ostalog, izražava svoje dojmove o knjižici i piše autoru sljedeće: Pročitao sam vašu brošuru. Uglavnom je sve dobro izvedeno. Da sam cenzor napisao bih: Nihil obstat! Ipak ja bi Vas savjetovao da se pokorite i opozovete je, jer lijepo je i karakterno trpjeti za svoje ideje, ali nije vrijedno da se izložite za kler. Oni sve u potaji odobravaju, ali svi će se veseliti ako nastradate. Govorim vam iz iskustva.⁵² Upravo je tako i bilo, iako je bilo svećenika koji su i javno poduprli Petrićeve *Rane u katoličkoj Crkvi*, nitko od njih nije mu se pridružio nakon suspenzije niti ga otvoreno i javno podupro.⁵³ *Hrvatska straža* nazvala je Petrićevu knjižicu *dragocjenim biserom u prilog liberalizmu*.⁵⁴

Petrićeva knjižica svakako sadržava niz elemenata koji će biti glavni motivacijski razlozi reformnog pokreta, čime je on jedan od njegovih preteča, a kasnije i aktivan sudionik. Pitanja koja je otvorio svojom knjižicom kao i njegova suspenzija i napuštanje kleričkog staleža učinit će ga jednim od vodećih osoba reformnog pokreta.⁵⁵ Tiskanje njegove knjižice, u prvome redu, znači isko-

⁵⁰ Usp. N. PETRIĆ, Uspomene iz reformnog pokreta, str. 47; Reformacija katoličkog klera, u: *Jugoslavenska knjiva*, Zagreb, 1919., br. 12, str. 184.

⁵¹ V. K., D. Niko Petrić, „Rane u katoličkoj Crkvi”, u: *Hrvatska knjiva*, Zagreb, 1917., br. 18, str. 322.

⁵² Niko PETRIĆ, Uspomene iz godine 1917., u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1937., str. 56–57.

⁵³ Usp. N. PETRIĆ, Uspomene iz godine 1917., str. 56, 58.

⁵⁴ „Rane u katoličkoj Crkvi”, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, 16 (1917.), str. 419.

⁵⁵ Vladimir Vučić pisat će u *Starokatoličkom glasniku* 1963. kako ni Petrić ni njegova knjižica nisu utjecali na reformni pokret, kao i to da Petrić uopće nije bio aktivan u njemu, dapače da je cijelo vrijeme bio pasivan sudionik te da se aktivirao tek kad je 1923. priznata Hrvatska starokatolička Crkva. Vladimir VUČIĆ,

rak onog dijela nezadovoljnoga katoličkog svećenstva koje je smatralo da je reforma Crkve nužna. Iako *Rane u katoličkoj Crkvi* ne zadiru u doktrinu, nego samo ispituju disciplinu Crkve, odmah po svom izlaženju naišle su na velik otpor crkvene hijerarhije Splitsko-makarske biskupije. Takva reakcija može se protumačiti samo u kontekstu vremena koje je još od pape Pija X. bilo obilježeno snažnim protumodernizmom u Katoličkoj Crkvi, pa je i razumljiva samo u tome kontekstu.

1.2. *Narodna Crkva Bože Miloševića*

Paralelno s pojavom reformnog pokreta u kontinentalnoj Hrvatskoj u Dalmaciji se pojavio još jedan *reformni pravac*. Bio je to pokret za osnivanje *narodne Crkve* čiji je začetnik bio bivši dalmatinski franjevac Božo Milošević.⁵⁶ Zbog svoga djelovanja Milošević je 12. lipnja 1919. isključen iz Franjevačkoga reda, ali bez obzira na to nije imao znatnog uspjeha među dalmatinskim franjevcima i svjetovnim svećenstvom. Vladimir Vučić neutemeljeno tvrdi kako je tijekom dvogodišnjeg djelovanja, od 1919. do 1921. godine, navodno vjenčao znatan broj katoličkih svećenika i redovnika, te da su neki od njih poslije prešli u starokatoličku

Reformni pokret, u: *Starokatolički glasnik*, 1963., br. 6, str. 7; Takav stav koji izričito negira Petrićevu aktivnu ulogu u reformnom pokretu proizlazi iz kasnijih događanja u Hrvatskoj starokatoličkoj Crkvi koju su potresali veliki sukobi i raskoli, a sam Petrić imao je velikog udjela u svemu tome. Zlatko MATIJEVIĆ, *Reformni pokret dijela nižeg katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919. – 1924. god.)*, str. 3; Zlatko MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, Zagreb, 2005., str. 219–220.

⁵⁶ Božo Milošević rodio se 25. prosinca 1888. godine u Gradcu kraj Makarske. Nakon završene pučke škole pohađao je franjevačku gimnaziju u Sinju, a zatim je studirao filozofiju i teologiju na franjevačkim učilištima u Šibeniku i Makarskoj, i naposljetku u Münchenu. Godine 1912. zaređen je za svećenika. Kao župnik služio je u Zavojanama kod Vrgorca, u Velikom Brdu kraj Makarske i u Zaostrogu. Već se kao student zanosio idejama jugoslavenstva, osobito bratstva Srba i Hrvata. Slom Austro-Ugarske Monarhije dočekao je s velikim oduševljenjem i odmah je krenuo s radom na povezivanju naroda na području Kraljevine SHS-a. Sa skupinom mlađih svećenika napustio je Katoličku Crkvu i započeo propovijedati osnivanje samostalne Jugoslavenske narodne Crkve. Proputovao je cijelu Dalmaciju, a poslije i cijelu državu. Godine 1919. pokrenuo je u Zagrebu tjednik *Novi rod*, u kojem je širio ideje svoga pokreta. Nakon dvije godine, potaknut neuspjehom svoje *narodne Crkve*, 1921. napušta Kraljevinu SHS-a i emigrira u Ameriku te se nastanio u Chicagu, gdje je nastavio izdavati svoj časopis *Novi rod*. Svoje memoare sabrao je u knjizi *My Conversion or Why I Left the Church of Rome*, tiskanoj u New Yorku 1948. Krajem 1949. vratio se u, sada socijalističku, Jugoslaviju. Umro je 19. rujna 1951. u Beogradu. (Božo Milošević, u: *Matica*, 2 (1952.) 1, 19; Božhidar MILOSEVICH, *My Conversion. Why I Left the Church of Rome*, New York City, 1948., 9–10).

Crkvu, a dio se vratio u Katoličku Crkvu.⁵⁷ Tu je tvrdnju teško potkrijepiti drugim izvorima, stoga se može pretpostaviti kako je riječ o relativno malom, dapače neodređenom broju, svećenika i redovnika koji su u određenom trenutku bili poneseni idejama Bože Miloševića, jer osim Petrića, Kalogjere, Miloševića i Ante Ivelića nije zabilježen ni jedan slučaj napuštanja Katoličke Crkve drugih dalmatinskih svećenika. Milošević i Ivelić očito su suspendirani iz Franjevačkog reda zbog pristajanje uz ideje reformnog pokreta, iako nije nigdje precizirano koje, ali je njihov pokret išao u sasvim suprotnom smjeru od onog pokreta u Zagrebačkoj nadbiskupiji.

Milošević je svoje javno djelovanje započeo zajedno s bivšim franjevcem Antom Ivelićem u Splitu, a zatim je održao sličan niz predavanja diljem Dalmacije. *Riječ SHS*, bliska Pribičevićevim demokratima, poklanjala je dosta pozornosti Miloševićevim javnim nastupima. Tako prenosi sažetak njegovih predavanja održanog u Splitu 8. srpnja 1919. godine: *Narodni svećenik Božo Milošević održao je u fojeru općinskog kazališta predavanje: „Uskrnuće na život!”... To je uglavnom šest vjersko-narodnih refleksija. Predavač ih je kao duboki poznavatelj narodne duše uspješno obradio. U njima iznosi vjerske zablude našeg svijeta, te rak-rane na duši našeg naroda. Pokaziva i na uzroke zašto je naš svijet još uvijek praznoujeran. U prvome su redu krivi tome loša pouka u vjeri i stalno-vjersko duhovno trgovanje. U formi odgovora i upita pruža on lijek našem narodu što će ga od te kužne bolesti stalno izliječiti. Najbolji lijek jest zdrava i nepatvorena religija, čisti i veliki moral svijeta, te svjestan odgoj puka sa strane narodnih odgojitelja.*⁵⁸ Ako je vjerovati tadašnjim novinama, uglavnom protukatolički raspoloženoj *Riječi SHS*, Miloševićeva predavanja bila su dobro posjećena.⁵⁹ Jednako će potvrditi i nadbiskup Bauer u svome *Dnevniku* prigodom predavanja Bože Miloševića u Zagrebu.⁶⁰ Taj list prenosi kako je uz Miloševića predavanja držao i Ivelić te kako su ih držali *duž cijeloga primorja i u ostalim kraje-*

⁵⁷ Usp. Vladimir VUČIĆ, Reformni pokret I., u: *Starokatolički glasnik*, Zagreb, 1963., br. 6, str. 7.

⁵⁸ Jedno vjersko predavanje u Splitu, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 15. VII. 1919., br. 243, str. 4.

⁵⁹ Usp. Jedno vjersko predavanje u Splitu, str. 4; Za narodnu Crkvu u Dalmaciji, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 24. IX. 1919., br. 313, str. 5.

⁶⁰ Usp. Nadbiskupijski arhiv u zagrebu (dalje. NAZ), *Dnevnicima nadbiskupa Bauera*, sv. IV., 9. XI. 1919.

vima slobodne Dalmacije.⁶¹ Milošević je u svojim javnim predavanjima uglavnom nastupao s pozicija napada na Katoličku Crkvu, ali govoreći pritom poprilično neodređeno o *narodnoj Crkvi*. Tijekom jednog predavanja u Zagrebu govorio je na tome tragu: *duh licemjerstva i korupcije, duh formalizma vlada u rimskoj crkvi. Fanatici u katakombama, cezaropapizam, kojim je Konstantin vizijoner, zaulario crkvu u državne okove, križarske vojne, španjolska inkvizicija, očito kažu da Hrist rimske crkve nije Hrist. Zato vjerski preporod hoće crkvu nutrinje, duha i morala.*⁶² O tom predavanju ostavio je bilješku i nadbiskup Bauer: *danas je exfratar Božo Milošević držao dugo svoje predavanje, kojim hoće da osnuje „Narodnu crkvu”. Slušatelja imade dosta – osobito demokrata, radnika i đaka. Taj je čovjek počeo sve to jače agitirati za svoju „pogansku” narodnu crkvu, a vlast mu ide na ruku (demokratska), daje mu pače slobodnu vožnju, da svoje crkvene ideje širi i propagira.*⁶³ I *Katolički list* osvrnuo se na to predavanje Bože Miloševića u Zagrebu komentirajući to ovim riječima: *svako revolucionarno doba, zgodno je tlo, da na površje socijalnog života iz kalne, mutne čovječje ponutrice probiju najprkosnije, najneobuzdanije, najstrastvenije i najluđe misli i težnje... najparadoksalnije misli nalaze dovoljno odaziva... Docet exfratar Božo Milošević. Čovjek frazer, bez poznavanja teologije, bez kritičkog pogleda na crkvenu povijest, pusti kompilator neprokuhanih fraza dnevne liberalne štampe, bez logike; pun zlobe i mržnje na sve crkveno hoće da bude reformator i osnivač nove prave crkve Kristove – Narodne crkve.*⁶⁴ *Jugoslavenska njiva* dapače podržava njegov rad i piše o apostaziji dvojice dalmatinskih franjevac, Bože Miloševića i Ante Ivelića, *koji ostaviše red, jer ne mogahu da slože rimsku tiraniju i svoje demokratske kršćanske težnje sa svojom savješću.*⁶⁵ Milošević je u Zagrebu održao nekoliko javnih predavanja i žestoko su ga napadali *Katolički list* i *Narodna politika*.⁶⁶ Dok je Milošević držao predavanja u Zagrebu, u Dalmaciji je Mate (Ante) Ivelić osnovao

⁶¹ Dalmacija se listom diže za narodnu crkvu, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 5. XI. 1919., br. 350, str. 4.

⁶² Narodna crkva, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 10. XI. 1919., br. 355, str. 3.

⁶³ NAZ, *Dnevnici nadbiskupa Bauera*, sv. IV., 9. XI. 1919.

⁶⁴ Narodna crkva, u: *Katolički list*, Zagreb, 13. XI. 1919., br. 46, str. 550.

⁶⁵ Dragutin PROHASKA, Franjevci i Rim, u: *Jugoslavenska njiva*, Zagreb, 1920., br. 30, str. 480.

⁶⁶ Pokret za narodnu Crkvu, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 12. XI. 1919., br. 357, str. 4; Treće predavanje g. Bože Miloševića, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 21. XI. 1919., br. 365, str. 4; Metoda i sredstva protivnika narodne Crkve, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 22.

u Vrlici *Odbor za narodnu Crkvu u Dalmaciji* i pokušao organizirati pokret koji su vodili on i Milošević.⁶⁷ Trenutačnog uspjeha imao je pokret za *narodnu Crkvu* na području Vrlike, Solina, Splita, Sinjske krajine i u Makarskom primorju.⁶⁸ *Seljačke novine* optužile su Miloševića da je politički ovisan o Pribičeviću i da provodi crkvenu politiku koja ide njemu u prilog.⁶⁹ Svećenici, članovi reformnog pokreta, ogradili su se od Miloševića i njegove *narodne Crkve*. Prvi je to javno učinio svećenik Davorin Ivanović, koji navodi kako u Hrvatskoj postoje dva pravca reforme, jedan oko Miloševića, a drugi oko časopisa *Nova reforma*.⁷⁰ Uredništvo *Preporoda* početkom 1921. javno će se ograditi od Miloševića i njegova pokreta: *Mnogi zavedeni i iz neznanja, drugi hotimice i zlobno, s nepoštenom nemjerom, prikazuju naš pokret potpuno isti s pokretom Bože Miloševića za „Narodnu crkvu”... G. Božo Milošević nije reformista. reformni pokret kod nas ne dira u vjeru, ne dira u vjerske obrede, te ide uglavnom samo za ostvarenjem onih ideja koje su istaknute u uvodniku ovog broja. A Milošević ne priznaje ni katoličkih, ni kršćanskih, ni uopće kakovih vjerskih istina, u koje bi pristaše njegove crkve morali vjerovati, ne priznaje nikakovih vjerskih obreda, ide za potpunim razvrgnućem svih vjerskih veza i obveza... On nije, niti je ikada bio član našeg pokreta...*⁷¹ Povod toj reakciji u *Preporodu* bio je članak isusovca Ante Alfrevića u isusovačkom glasilu *Glasnik Presvetog Srca Isusova*, u kojem izjednačuje reformni pokret i pokret Bože Miloševića nazivajući ih djelom *nezdrave politike i framasonskih loža*.⁷² Da Alfrević nije bio sasvim u krivu, barem što se tiče Miloševića i njegova pokreta i povezanosti njegovih ideja s idejama masonerije, najbolji dokaz jest program njegove *narodne Crkve*. Program je Milošević predstavio u svome časopisu *Novi rod* i podijelio ga u osam poprilično nerazumljivih točaka:

XI. 1919., br. 366, str. 4; Odgovor Katoličkom listu br. 46 na vijest o narodnoj Crkvi, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 22. XI. 1919., br. 366, str. 4.

⁶⁷ Usp. Novi odbor za Narodnu Crkvu, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 28. XI. 1919., br. 372, str. 4; Narodna Crkva u Dalmaciji, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 28. XI. 1919., br. 372, str. 4.

⁶⁸ Usp. Pokret u Dalmaciji, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 4. XII. 1919., br. 377, str. 4; Pokret u makarskom kotaru, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 15. XII. 1919., br. 387, str. 4.

⁶⁹ Usp. Narodna Crkva, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 24. XII. 1919., br. 396, str. 5.

⁷⁰ Usp. Svećenički pokret, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 24. IX. 1919., br. 360, str. 4.

⁷¹ Miloševićeva crkva i naša akcija, u: *Preporod*, Zagreb, 2 (1921.) 1, str. 5.

⁷² Ante ALFIREVIĆ, Narodna Crkva, u: *Glasnik Presvetog srca Isusova*, Zagreb, 29 (1920.) 6, str. 87.

1. *Odsada treba vjerovati u Boga i velikog Krista, a na stranu gospodstvo i trgovina vjere.*
2. *Dolje s neprirodnim crkvenim zakonima.*
3. *Crkve se imadu ujediniti na temelju vjere u Krista i naravnog čudoređa.*
4. *U Crkvu se imade uvesti narodni jezik.*
5. *Narod bira župnike i biskupe.*
6. *Crkve se imadu proglasiti narodnim Crkvama i njima ima da gospodari sam narod.*
7. *Svećenici se žene.*
8. *Narodna Crkva mora da bude iskren drug svim crkvama, koje šire ljubav i univerzalno bratstvo.*⁷³ Milošević je časopis *Novi rod* i biblioteku *Narodna Crkva* pokrenuo kako bi propagirao svoje ideje. Krugovi bliski vrhu Katoličke Crkve u Hrvatskoj često su napadali reformni pokret i pokret Bože Miloševića da su djelo masonerije. Reformni je pokret teško svrstati na tu stranu, ali je pokret za *narodnu Crkvu* imao dosta dodirnih točaka s masonskim shvaćanjem Crkve i religije.⁷⁴ Ta tvrdnja, iako radikalna, nije daleko od istine ako se samo malo pogleda program *narodne Crkve* koji je Milošević objavio u *Novom rodu*:

1. *Vratiti čovjeka k sebi i svojoj nutrini.*
2. *Izgraditi u čovjeku Čovjeka vodeći ga k pobjedi čovjeka duše nad čovjekom gole materije i bez duše.*
3. *Voditi čovjeka k općem izmirenju svih ljudi na zemaljskoj kugli, bez razlike vjere, staleža, plemena, jezika-bez obzira na mejaše i granice.*
4. *Iskopati čovjeka iz pandža duhovnih i tjelesnih krvnika, oteti ga bujici zla i voditi ga do u odluku Dobra.*
5. *Osloboditi čovjeka uopće, a napose onoga naše zemlje iz mreža Vatikana, Bizanta, Augsburga, Meke i Jeruzolima.*
6. *Privesti čovjeka iz Crkve vanjskog sjaja i ropskog klanjanja u Crkvu gole nutrine i slobodnog klanjanja u znaku Duha i istine.*

⁷³ Misli vodilje narodne crkve, u: *Novi rod*, Zagreb, 16. X. 1920., br. 1, str. 1; Knjižnica „Narodne crkve”, u: *Katolički list*, Zagreb, 15. I. 1920., br. 3, str. 23.

⁷⁴ Usp. Vojislav KUJUNDŽIĆ, *Slobodno-zidarska čitanka. Istina o slobodnom zidarstvu*, Beograd, 1940., str. 119–120.

7. *Pripraviti i uputiti čovjeka na njegovu sopstvenu sreću i blaženstvo po djelima iskrene Ljubavi i Pravde.*
8. *Donijeti i konačno zatvoriti neprekidni vez i nerazdruživi život među čovjekom i Bogom: Dobrote, Istine i Ljepote.*
9. *Jednom riječi: Provesti potpuno oslobođenje duše.⁷⁵*

Ta neodređenost u programu Miloševićeve *narodne Crkve*, odnosno nekakav *duhovni* doživljaj Crkve i religije, opisan je u članku u *Novom rodu: jedna zove drugu. Harmonija nutrine je samo preteča religije nutrine. Harmonija sama po sebi ne znači još čovjeka religije. Po harmoniji, po skladnoj vezi srca i uma, mi smo blizu brda Svijetlosti. Ali još ne na brdu... Harmonija nutrine stvara idealne akorde čovekove duše...*, a zatim govori o religiji nutrine, religiji ljubavi i religiji slobode.⁷⁶ *Katolički list* piše kako je teško odrediti što hoće ova Miloševićeva crkva... jer je uopće teško naći logike i u mislima i u životu g. Bože Miloševića. On ovisi o razdraženosti Božine mašte... i naziva njegov program *frazama i maštanjima jedne bolesne psihe*.⁷⁷ Nakon djelomičnog uspjeha u Zagrebu Milošević se početkom 1920. ponovno nakratko vraća u Dalmaciju da utvrdi započeti rad na *narodnoj Crkvi*. Tom je prigodom imao nekog uspjeha u Makarskom primorju.⁷⁸ U Splitu je osnovano *Povjerenstvo za narodnu Crkvu* koje je odmah tiskalo oglas *Crkva i Narod*.⁷⁹ U Šibeniku je također osnovan *Odbor narodne Crkve* i uz to je organiziran *centralni odbor za akciju narodne Crkve u Dalmaciji*.⁸⁰ Nakon Dalmacije Milošević se ponovno vraća na kontinent i početkom lipnja drži predavanje u Sisku *o oslobođenju duha od religije formalizma Rima i Carigrada*.⁸¹

⁷⁵ Misli vodilje narodne crkve, u: *Novi rod*, Zagreb, 16. X. 1920., br. 1, str. 1; Stjepan BAKŠIĆ, *Novi rod*, u: *Katolički list*, Zagreb, 28. X. 1920., br. 42–43, str. 332; *Novi rod – glasilo narodne Crkve*, u: *Obzor*, Zagreb, 23. X. 1920., br. 268, str. 2.

⁷⁶ Religija Novog roda, u: *Novi Rod*, Zagreb, 15. XI. 1920., br. 3, str. 1–3.

⁷⁷ Stjepan, BAKŠIĆ, *Novi rod*, u: *Katolički list*, Zagreb, 28. X. 1920., br. 42–43, str. 331–332.

⁷⁸ Usp. Pokret u Dalmaciji, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 5. I. 1920., br. 3, str. 3.

⁷⁹ Usp. Narodna Crkva – Pokret u Dalmaciji, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 13. I. 1920., br. 11, str. 5.

⁸⁰ Usp. Narodna Crkva u okupiranom području, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 13. VIII. 1920., br. 156, str. 4; Grohote na Šolti za narodnu Crkvu, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 13. VIII. 1920., br. 156, str. 4.

⁸¹ Predavanje narodnog svećenika u Sisku, u: *Riječ SHS*, Zagreb, 9. VI. 1920., br. 102, str. 7.

Pokret za *narodnu Crkvu* Bože Miloševića žestoko su napadala katolička glasila, ali ga je istodobno odbacivao i reformni pokret. Milošević je tijekom svojih putovanja na javnim predavanjima uz Katoličku Crkvu žestoko napadao i reformni pokret pa zato Vučić i smatra da je cijeli taj pokret *bio na štetu reformnog pokreta*.⁸² Potpora koju je Milošević dobivao od Pribičevića i njegove stranke razumljiva je s obzirom na Pribičevićeva ideološka stajališta prema kojima su Hrvati i Srbi jedan narod te između njih treba porušiti sve barijere koje ih dijele, napose one religijske.⁸³ Ideja Bože Miloševića o *narodnoj Crkvi* nije se odnosila samo na Hrvate i Katoličku Crkvu nego je istom žestinom napadao i pravoslavlje, odnosno Carigrad i Rim, smatrajući da su oba izdali Kristovu ideju Crkve i da zato treba nadići podjele stvaranjem neke neodređene duhovne narodne Crkve. Takvo shvaćanje poklapalo se s Pribičevićevom idejom u ujedinjenju Hrvata i Srba u jedan narod, osobito na vjerskom planu gdje su te razlike možda bile najočitije. Uspjesi koje je Miloševićev pokret imao u Dalmaciji, i mnogo manje na kontinentu, bili su trenutačni jer je pokret doživio potpuni neuspjeh, a Milošević razočaran 1921. odlazi u Ameriku. U Chicagu je počeo 1924. ponovno izdavati *Novi rod*, ali bez ikakva uspjeha među hrvatskom emigracijom. S vremenom se njegovo vjersko djelovanje potpuno ugasilo.⁸⁴

Govor o Boži Miloševiću najbolje je završiti jednim člankom u popularnom časopisu *Dom i svijet*, koji donosi opširan članak o toj temi. U njemu, između ostalog, piše: *ovakovih smiješnosti puna je svaka crkva. To je uvidio oslobođeni Jugoslaven i još je to uvidio, da prave Jugoslavije nema i ne može da bude dok je takvim lažima i ludostima otrovan i zavadjen njezin čovjek* (autor u članku napada katolicizam i pravoslavlje, nap. a.). *Mnogo njih to uvidja, ali onaj, koji je to sebi uzeo za zadaću života, da provede oslobođenje jugoslavenske duše, to hje bivši svećenik prosjačkog reda sv. Franje asiškoga, Dalmatinac Božo Milošević. Taj je čovjek napustio udobni život jednog obučenog, ugrijanog i sitnog samostanca... Taj čovjek je uvidio kolika laž vlada u tom cijelom životu i najprije je oslobodio svoju dušu od laži, a onda marljivo i uz najveće poteškoće, uz glad i sirotinju žive dalje samo zato da*

⁸² V. VUČIĆ, *Reformni pokret I.*, str. 7.

⁸³ Usp. Hrvoje MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb, 1972., str. 85–89.

⁸⁴ Usp. V. VUČIĆ, *Reformni pokret I.*, str. 6–7; B. MILOSEVICH, *My Conversion. Why I Left the Church of Rome.*

od laži oslobadja svoga brata Jugoslavena. On osniva Narodnu Crkvu. Crkvu čovjeka a ne crkvu popa. Crkvu Istine, Ljubavi i Ljepote. Crkvu koja će ga bratimiti, a ne rastavljati djecu jedne majke. Narodna crkva ne znači jedna nacionalna crkva, nego znači jedna čovjekova crkva, u kojoj su čovjek vjernik i svećenik. Crkva, koja neće imati takvih popova, koji su mjesto boga i božji zamjenici. Svećenici Narodne Crkve su ljudi, koje postavljaju ljudi, da ih poučavaju o onome, što je etično, što je dobro i čestito. Oni će da budu samo učitelji, nastavnici, nikakvi gospodari i suci čovjeku. Ovaj pokret za Narodnu Crkvu zauzeo je dubok koren u našem životu i to je razumljivo. To nije potreba jednog Miloševića kao osnivača i vodje Narodne Crkve. To je potreba našeg života punog laži i zavade između onih koji moraju skupa da žive. Posve je stalno da će Narodna Crkva osloboditi Jugoslaviju od tolikoh različitih konfesija, kao što su narodni ljudi oslobodili našu zemlju... Narodna će Crkva skoro početi da djeluje, da okuplja okos ebe oslobodjene duše i da oslobadja neoslobodjene.⁸⁵

Reformni pokret Bože Miloševića za *narodnu Crkvu* nema nikakvu pretpovijest ni dulje djelovanje. Pokret se pojavio, doslovce bljesnuo, jedno kraće vrijeme imao nekog manjeg uspjeha u Dalmaciji i Zagrebu te plijenio pozornost tiskovina bliskih Pribičevićevim demokratima i povezanih sa slobodnozidarskim ložama, da bi naposljetku jednostavno iščeznuo. Napuhani novinski članci antiklerikalnih i protukatoličkih novina uglavnom su prenosili pretjerane vijesti o ovom pokretu, jer njegov nastanak i nestanak pokazuju da je bio marginalna pojava, iako je kao i reformni pokret bio smetnja službenim predstavnicima Katoličke Crkve. Pojava toga pokreta potkrepljuje izrečenu tezu kako je na području svih hrvatskih zemalja unutar Crkve došlo do reformnih gibanja koja su bila pokazatelj lošeg stanja u Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj, osobito vezano uz položaj nižeg svećenstva, od kojih je jedan dio pristajao uz liberalne ideje gledajući u njima polazišnu točku za potrebne reforme u Crkvi.

2. ORGANIZIRANJE HRVATSKE STAROKATOLIČKE CRKVE U DALMACIJI

Do druge polovice 20-ih godina osim spomenutih slučajeva, koji su iznimka, nikakva djelovanja reformaša i njihova pokreta u Dalmaciji nema. I danas ostaje nejasan slučaj Marka

⁸⁵ Narodna Crkva, u: *Dom i svijet*, Zagreb, 15. IX. 1920., br. 18, str. 352.

Kalogjere koji se relativno kasno priključio reformnom pokretu i vrlo brzo postao vodeća ličnost samog pokreta, a kasnije i prvi biskup Hrvatske starokatoličke Crkve (HSC). Položaj Katoličke Crkve u Dalmaciji u međuratnom razdoblju ostao je na području društvenog života gotovo nedirnut. Bio je to rezultat činjenice da nije imala snažnijih neprijatelja na lokalnoj razini jer su sve političke opcije, kako bi stekle masovniju podršku, priznavale njezin utjecaj i u tu svrhu pokušavale se koristiti njezinim vjerskim ritualima i utjecajem Crkve kao ustanove. Tako se i država, unatoč sukobima na nekim razinama, odbila potpuno udaljiti od Crkve i zadržala ju je u relativno bliskom odnosu. S Crkvom kao ustanovom u sukobe je ulazio i H(R)SS, no njegov politički uspjeh ne može se tumačiti kao slabost vjere stranačkih pristaša ili samog stranačkog vodstva, koje je ponajprije nastojalo ograničiti njezine političke aktivnosti.⁸⁶ U atmosferi zategnutih međunacionalnih odnosa, početka otvaranja *hrvatskog pitanja* u Kraljevini SHS / Jugoslaviji i sukoba s jugounitarističkim strankama i grupacijama H(R)SS je 1925. na izborima za skupštinu premoćno pobijedila u Dalmaciji.⁸⁷ Seljačke mase nezadovoljne nasilnom državnom politikom i neriješenim socijalnim pitanjima pristajale su sve više uz nacionalnu politiku H(R)SS-a, koja je uz rješavanje nacionalnog pitanja imala u programu i snažno naglašeno socijalnu problematiku. I oblasni izbori iz 1927. godine potvrdili su dominaciju HSS-a u Dalmaciji.⁸⁸ Do atentata u Beogradskoj skupštini 1928. godine HSS je, usprkos snažnim otporima, utvrdio svoju snagu na području Dalmacije i postao glavna hrvatska integrirajuća snaga.

Pojavak starokatolicizma u Dalmaciji poklapa se s vremenom kada HSS preuzima političku dominaciju na tome prostoru. Klerikalna Pučka stranka polako gubi dominantnu poziciju iz 1920. godine, a Pribičevićevi demokrati nisu u ovom razdoblju bili bitnija politička opcija u Dalmaciji. Najveći problem hrvatstvu Dalmacije predstavljali su srpski radikali sa svojom velikosrp-

⁸⁶ Usp. Ivan HRSTIĆ, *Vrijeme promjena. Makarska 1918.–1929.*, Zagreb, 2016., str. 428; Ivan HRSTIĆ, *Društvena struktura i nastup H(R)SS-a u Dalmaciji (1922–1929)*, u: *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb 2015., str. 255–268.

⁸⁷ Usp. *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine SHS održanih 8. februara 1925.*, Beograd 1926.

⁸⁸ Usp. Tonči ŠITIN, „Hrvatski seljačko-radnički blok na izborima za oblasne skupštine u siječnju 1927. godine”, u: *Radovi Filozofskog fakulteta*, 25 (1986.), str. 299–318.

skom politikom koju su otvoreno pokazivali govoreći o Dalmaciji kao srpskoj zemlji. S druge strane, na HSC se sve više gledalo kao na produženu ruku beogradskih vlada, u kojima su dominirali velikosrpski radikali, i kojom se želi razjediniti hrvatski nacionalni korpus, stoga više nije bilo politički oportuno javno podržavati starokatolicizam. Osobito nakon atentata u beogradskoj skupštini i javnih istupa pojedinih vodećih ljudi HSC-a, kao npr. Stjepana Zagorca,⁸⁹ koji su javno podržavali diktaturu kralja Aleksandra i jugounitarizam. Nakon 1928. godine primjećuje se da više ni jedna politička stranka ili grupacija ne podržava javno HSC, osim pojedinaца na lokalnoj razini. Osobito ne u Dalmaciji gdje je *hrvatsko pitanje* bilo dodatno zaoštreno snažnim utjecajem velikosrpskih radikala na brojnu srpsku manjinu. Zato starokatolicizam ostaje uglavnom marginalna pojava u Dalmaciji bez oslonca na ni jednu političku stranku, izuzev Splita gdje su katolički listovi širenje starokatolicizma povezivali s HSS-om, i to samo u početnoj fazi, odnosno do 1928. godine. Niko Petrić u svojoj knjižici iz 1935. ubraja Radića među pristaše starokatolicizma. Spominje kako je imao priliku upoznati ga u siječnju 1927. godine u Splitu i da je jednu noć prenoćio u njegovu stanu. Tom prilikom, prema Petrićevim riječima, izjavio je kako je HSC korisna institucija za hrvatski narod i da sa simpatijama prati njezin razvoj, kao i to da im HSS namjerava pomoći u njihovu širenju.⁹⁰ Ovo je jedini slučaj gdje se izričito na području Dalmacije spominje pomoć HSS-a u širenju starokatolicizma.

2.1. Osnivanje starokatoličkih župa i crkvenih općina u Dalmaciji

Prelazak na starokatolicizam i odvajanje od Katoličke Crkve bili su nužni koraci, a po svemu sudeći i jedini izbor reformašima da legaliziraju svoj pokret. No i taj korak nisu prihvatili jednodušno svi članovi reformnog pokreta. Sami reformaši, odnosno starokatolici, priznat će da su od svih svećenika koji su se na *Boljševičkoj sinodi* 10. veljače 1919. izjasnili za reformu Katoličke

⁸⁹ Usp. Govor Stjepana Zagorca povodom osnutka „Jugoslavenske akcije u Sušaku, u: *Naša sloga*, Sušak, 20. I. 1931., br. 15, str. 1; Govor Stjepana Zagorca, u: *Naša sloga*, Sušak, 5. IV. 1931., br. 80, str. 12–14; Stjepan ZAGORAC, Grgur Ninski, u: *Naša sloga*, Sušak, 24. V. 1931., br. 119, str. 3–4.

⁹⁰ Niko PETRIĆ, *Hrvatska starokatolička crkva i Stjepan Radić*, Subotica, 1935., str. 3.

Crkve, samo trojica prešla u starokatolike.⁹¹ Postavivši temelje za zakonsko priznavanje HSC-a, reformašima je uspjelo na temelju ustavnih prava dobiti 18. prosinca 1923. i zakonsko priznanje svoje crkve. Ministarstvo vjera potvrdilo je navode predstavke od 7. prosinca i priznalo HSC. Beogradske *Službene novine* objavile su taj ukaz Ministarstva vjera 24. prosinca 1923., a zagrebačke *Narodne novine* 11. siječnja 1924. godine.⁹²

Bivši reformni svećenici, sada članovi HSC-a, stekavši državno priznanje, krenuli su u organizaciju svoje Crkve te 21. i 22. siječnja 1924. održali svoj Prvi hrvatski starokatolički crkveni sabor u Zagrebu. Radu sabora prisustvovalo je dvanaest svećenika i šesnaest izaslanika starokatoličkih župa u Hrvatskoj. Izaabrano je Sinodalno vijeće od četiri svećenika i pet svjetovnjaka, a za prvoga biskupa izabran je jednoglasno Marko Kalogjera, kanonik i bivši splitski župnik.⁹³ Dan prije sinode Niko Kalogjera je splitskomu gradskom poglavarstvu dostavio dopis o istupu svoga brata Marka Kalogjere iz Katoličke Crkve i prijelaz u HSC.⁹⁴

⁹¹ Usp. Budimo na čistu, u: *Starokatolik*, Zagreb, 7 (1931.) 1, str. 8.

⁹² Usp. Reformni pokret Hrvata-katolika, str. 66.

⁹³ Usp. Reformni pokret Hrvata-katolika, str. 67; Marko Kalogjera rodio se 20 rujna 1877. u Blatu na otoku Korčuli, a umro 15. prosinca 1956. u Zagrebu. Gimnazijsko školovanje započeo je 1887. u Dubrovniku, a 1895. maturirao u Splitu. U to vrijeme splitski biskup bio je Marko Kalogjera (1866. –1888.), stric budućeg biskupa HSC-a. Teologiju je studirao u Zadru da bi nakon toga preuzeo službu starijeg prefekta i ekonomu u Centralnome bogoslovnom sjemeništu u Zadru. Na prijelazu 1899./1900. Kalogjera je imenovan starijim prefektom i duhovnikom biskupskog sjemeništa u Splitu. Godine 1902., 12. rujna, imenovan je tajnikom biskupske kancelarije u Splitu u vrijeme biskupa Filipa Frana Nakica (1889. – 1910.). Nakon toga, 1. studenog 1906., postaje župnikom Župe Sv. Križa u Splitu, tada najveće župe u Splitu i jedne od najvećih u Dalmaciji. Tu je proveo jedanaest godina. Od 1911. do 1921. vijećnik je grada Splita. Godine 1918. predložen je od dalmatinskih biskupa i austrijskog namjesnika u Dalmaciji, grofa Attemsa, za splitskog biskupa. Do imenovanja nije došlo iz političkih obzira i navodno zbog isusovačkih spletki. Biskup Carić (1918. – 1921.) imenovao ga je 20. siječnja kanonikom bogoslovnog stolnog kaptola u Splitu i župnikom stolne crkve grada Splita, 26. ožujka 1920. godine. Nakon što je prešao u HSC biskup Kvirin Klement Bonefacić izopćio ga je iz Katoličke Crkve. (Milivoj BARBARIĆ, U povodu desetogodišnjice smrti prvog biskupa Hrvatske starokatoličke Crkve Marka Kalogjera, u: *Glasnik Hrvatske starokatoličke crkve*, Zagreb, 19 (1966.) 9, str. 3–7; Dragutin TOMAC, *Sud rimokatoličke crkve o hrvatskom starokatoličkom biskupu Marku Kalogjera*, Zagreb, 1926., str. 25–26; Don Marko Kalogjera. Kanonik i župnik grada Splita, u: *Preporod*, Zagreb, 5 (1924.) 1–3, 1; Novi protestanti i skizmatici-starokatolici, str. 227–229; Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, str. 274).

⁹⁴ Stjepan VIDUŠIĆ, Razdor u našoj crkvi i Marko Kalogjera, u: *Preporod*, Zagreb, 6 (1925.) 5–6, str. 2; Novi protestanti i skizmatici-starokatolici, str. 227.

Splitsko-makarski biskup Kvirin Klement Bonefačići izopćio je Marka Kalogjeru iz Katoličke Crkve 25. siječnja 1924. i tom je prigodom izrekao sljedeće: *ovakovi svećenici u drzovitosti svojoj, da bi pred neupućenim svijetom sakrili svoju pravu nakanu i opravdali svoja nedjela i svoje mane, te prikazali sebe kao pobornike svake kreposti i istine, počmu klevetat svetu Crkvu i ružiti Sv. Oca... To je put kojim su išli svi odmetnici i krivovjerci od apostolskih vremena do danas, ap drugačije nisu znali i ne mogu ći ni pripadnici t. zv. hrvatske starokatoličke crkve... Ja ne ću da se ovdje dugo bavim osobom bivšeg kanonika-župnika... Bila mi je teška dužnost i po mome zvanju i po savjetu mojih poglavara, a i na molbe i zahtjeve mnogih Vas, da u interesu općeg dobra protiv njega postupam.*⁹⁵ Kalogjerá je odlukom (ukazom) kralja Aleksandra od 10. lipnja 1924. postavljen za biskupa Hrvatske starokatoličke Crkve.⁹⁶

Broj vjernika novoosnovane Crkve stalno se povećavao, i to ne samo u Hrvatskoj i Slavoniji nego i u Sloveniji, Srbiji i Bosni. Najslabijeg odjeka među katolicima u Kraljevini SHS starokatolicizam je imao u Dalmaciji. HSC je tijekom prvog desetljeća svoga postojanja osnivala nove župe i župne organizacije. U okolinama gdje su nastajale veće zajednice HSC je osnivala župe i postavljala župnike, dok je u mjestima s manjim brojem vjernika osnivala crkvene općine. Do početka 30-ih godina na području Dalmacije bile su osnovane sljedeće župe i crkvene općine:⁹⁷

⁹⁵ Kvirin Klement BONEFAČIĆ, Poštovanim diec. svećenicima i ljubljenim vjernicima, u: *List biskupije splitske i makarske*, Split, (1924.) 1-2., str. 4; Ovaj Kalogjerin čin osudili su predstavnici mnogih crkvenih institucija Biskupije splitsko-makarske, tako je svećenstvo grada Splita osudilo *ovaj sablažnjivi korak*. Isto je učinio i provincijal dominikanaca Ante Cikojević, zatim svećenstvo Makarske, franjevačko Bogoslovno učilište u Makarskoj, franjevački samostan u Makarskoj i sinjski franjevci. (*List biskupije splitske i makarske*, Split, (1924.) 1-2, str. 5). Kongregacija sv. Oficija poslala je dopis o ekskomunikaciji Marka Kalogjere 2. ožujka 1924. godine. (Izopćenje Marka Kalodera, u: *Vrhbosna*, Sarajevo, 20. VII. 1924., br. 13-14, str. 108).

⁹⁶ Usp. *Njegovo Veličanstvo Aleksandar I. po milosti Božjoj i volji narodnoj Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca, na predlog moj izvoleo je, Ukazom Svojim od 10. juna 1924. god. rešiti, da se za Biskupa Hrvatske Starokatoličke Crkve postavi Marko Kalogjerá, sa godišnjom platom od deset hiljada dinara.*

Ministar vera
Dr. Voj. Janjić

Ka V. K. Broj 2.287/1924. 21. juna 1924. god. u Beogradu (Marko KALOGJERÁ, *Hrvatska starokatolička crkva*, Zagreb, 1924., str. 36; *Isprave o Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi*, Zagreb, 1940., str. 7).

⁹⁷ Tablica je napravljena prema: Starokatoličke župe i župske organizacije, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1939., 35-39.

Mjesto	Status	Župnik/ upravitelj
Babino Polje – Mijet	crkvena općina	
Bogomolje – Hvar	Župa	Juraj Ivo Barbarić
Mali Iž	crkvena općina	
Krapanj	crkvena općina	Nikola Krpan
Split	Župa Grgura Ninskog	Niko Petrić
Šibenik	crkvena općina	Nikola Krpan

U Bogomolju na otoku Hvaru osnovana je 3. svibnja 1925. starokatolička župa, prva u Dalmaciji. Dana 10. svibnja izabrano je i župno vijeće.⁹⁸ Do godine 1928. u Dalmaciji, osim Bogomolja, nije bilo ni jedne starokatoličke župe ili crkvene općine. Župu u Bogomolju 1928. vodio je bivši franjevac Ivan Barbarić. Iste godine, *Katolički list* navodi kako u Splitu za starokatolike radi Niko Petrić, koji se ubraja u vodstvo Radićeve stranke u Dalmaciji. *Gradski anagrafski ured saopćuje, da je Niko Petrić pomoću vjenčanja okupio oko sebe 15 osoba starokatoličkih.*⁹⁹ Odlukom Sinodalnog vijeća HSC-a 9. lipnja 1926. konzultorom crkve za Dalmaciju imenovan je Niko Petrić, koji početkom kolovoza iste godine dolazi u Split. Petrić svjedoči kako je broj vjernika do polovice 1927. narastao na oko stotinu, što je bio povod Sinodalnom vijeću da u Splitu 1. travnja 1927. osnuje Župu Grgura Ninskoga. No očito je župa organizirana tek krajem 1928. jer Petrić u pismu Tomcu iz prosinca 1928. navodi kako nova župa u Splitu dobro funkcionira te da namjerava osnivati nove župe u Dalmaciji, i pokazuje veliki optimizam kada kaže kako *bi u Bosni i Dalmaciji mogli imati većeg uspjeha nego u Zagrebu.*¹⁰⁰ Splitska župa postala je središnja župa za Dalmaciju i imala je osam filijala: Krapanj, Šibenik, Bogomolje, Babino Polje, Zavelin, Mali Iž, Lokvičići i Strizirep. Na Uskrs, 20. travnja 1930., otvo-

⁹⁸ Usp. Hrvatska starokatolička župa u Bogomolju, u: *Starokatolik*, Zagreb, 30. VI. 1925., br. 6, str. 7; Hrvatska starokatolička Crkva o prvoj sedmogodišnjici svoje organizacije, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1932., str. 67.

⁹⁹ Broj starokatoličkih vjernika, u: *Katolički list*, Zagreb, 12. I. 1928., br. 2, str. 15.

¹⁰⁰ Hrvatski DRŽAVNI ARHIV (dalje: HDA), *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić, Pismo od 30. XII. 1928.

rena je javna starokatolička bogomolja. Župa je, prema Petriću, 1934., zajedno s filijalama brojala oko 1500 vjernika.¹⁰¹ Prema pisanju *Nove zore* svake nedjelje i blagdana Niko Petrić u prostorijama u Bihačkoj broj 8 služio je misu i propovijedao. Župa je također imala i župno vijeće: predsjednik kap. Ivo Vušković, podpredsjednik Mate Nazor, tajnik Milan Fabijan, blagajnik Mate Zorić, a odbornici kap. Marko Kurtini, Miho Mahnić, Ante Morić, Šime Gotovac, Frane Bilić, Ive Kazolini i ing. Zvonimir Celić.¹⁰² Krajem 1930. župa se preselila u prostorije u Sinjskoj ulici 11 (kod gimnazije). Petrić je uz to dobio i župnog pomoćnika Nikolu Krpana.¹⁰³ Sukobi unutar HSC-a u Zagrebu tijekom 1932. imali su odjeka i u Splitu. Petrić piše kako su glavni buntovnici protiv biskupa bili Milan Fabijan, Ivo Vušković i Ante Domazet, od kojih je, prema Petriću, Fabijan prikriveni komunist. Odlukom župnog vijeća svi su isključeni iz HSC-a.¹⁰⁴ Na ovaj događaj osvrnuo se i katolički list *Križ na Jadranu* koji je spomenuo kako se Donkovićeve raskol odrazio i među splitskim starokatolicima.¹⁰⁵ Sukobi u splitskoj župi nastavili su se i tijekom kasnijih godina. Petrić piše 1936. Tomcu kako Donkovićeve ljudi rovale u njegovoj župi.¹⁰⁶ Na to pismo Tomac odgovara kako je Sinodalno vijeće upoznato s tim rovarenjima i kako su već poduzete mjere da se Marka Samardžiju i njegove pristaše isključi iz HSC-a.¹⁰⁷

Zanimljiv je slučaj posvećenja starokatoličke crkve na Krapnju, koju je 11. svibnja 1930. posvetio biskup Kalogjerá.¹⁰⁸ Razlozi prelaska dijela stanovništva na starokatolicizam nisu poznati, ali osnivanje župe i gradnja crkve pokazuju ili da se očito radilo o brojnijoj skupini, ili je to bila samo manifestacija starokatoličke

¹⁰¹ Usp. Niko PETRIĆ, Župa Grgura Ninskog u Splitu, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 56–57.

¹⁰² Usp. Starokatolička župa Grgura Ninskog u Splitu, u: *Nova zora*, Šibenik, 11. V. 1930., br. 1, str. 7.

¹⁰³ Usp. Župa Grgura Ninskog u Splitu, u: *Nova zora*, Šibenik, 15. XI. 1930., br. 5, 7.

¹⁰⁴ HDA, *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić, Pismo od 18. I. 1932.

¹⁰⁵ Usp. Među starokatolicima, u: *Križ na Jadranu*, Split, 31. I. 1932., br. 5, str. 2.

¹⁰⁶ HDA, *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić, Pismo od 16. VIII. 1936.

¹⁰⁷ HDA, *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić, Pismo od 27. VIII. 1936.

¹⁰⁸ Usp. Proslava posvete prve staro-katoličke crkve na našem Jadranu, u: *Starokatolič*, Zagreb, 31. V. 1930., br. 5, str. 7; Svečana posveta staro-katoličke crkve u Krapnju, u: *Nova zora*, Šibenik, 13. VI. 1930., br. 2, str. 1–2.

prisutnosti na ovome prostoru. Prema starokatoličkim izvorima, Krapanj je organiziran kao župa, ali ni jednom nije poslao svoje predstavnike na Sabor HSC-a. Stoga je pretpostavka da se radilo o manjoj skupini vjernika i vanjskoj manifestaciji starokatolicizma u Dalmaciji. Već je 1. srpnja 1929. u Krapnju održan starokatolički skup sa svrhom izgradnje nove crkve.¹⁰⁹ *Nova zora* opširno je pisala o posveti jedine starokatoličke crkve u Dalmaciji. Posvetu je pred 2000 vjernika pristiglih iz cijele Hrvatske i Bosne obavio biskup Kalogjerà. Svečanosti su prisustvovali svi vodeći ljudi HSC-a: Niko Petrić, konzultor za Dalmaciju, Dragutin Tomac, predsjednik Duhovnog suda HSC-a, Stjepan Haberstock, župnik Župe Sv. Križa u Zagrebu, Janko Hitrec i dr. O blagoslovu zvona i crkve *Nova zora* prenosi sljedeće: *Blagoslov zvonova i crkve kojeg je obavio biskup uz asistenciju, a iza toga je slijedila svečana služba Božja, koju je služio biskup uz asistenciju gg. svećenika: Nike Petrića, župnika-konzultora iz Splita, prof. Haberstocka iz Zagreba, Janka Hitreca iz Zagreba, Vjekoslava Kružičevića, župnika iz Krapnja i djakona Pavla Bakovića iz Splita. Pjevao je dobrovoljni pjevački zbor iz Šibenika.*¹¹⁰

Također 31. ožujka 1930. bit će osnovana starokatolička crkvena općina na otoku Malom Ižu.¹¹¹ Starokatolički pokret sredinom 1930. počeo se širiti i po Imotskoj krajini. Crkvena općina bit će osnovana, 8. rujna 1930., i u Lokvičiću kraj Imotskoga.¹¹² Niko Petrić u selu Lokvičić 1. i 8. rujna odslužio je dvije mise. Tom prilikom oko 40 vjernika pristupilo je HSC-u i osnovano je župno vijeće na čelu kojega se nalazi seosku glavar Petar Medvidović, a tajnik je bio imotski liječnik dr. Ilija Abjanić.¹¹³ I ovdje se očito radilo o manjim zajednicama, jer ih starokatolički izvori kasnije više ne spominju, kao ni Petrić u svojoj korespondenciji s Tomcem, a između ostalog, ni jednom nisu poslale svoje predstavnike na Skupštinu HSC-a.

Prema pisanju starokatoličkih tiskovina veća zajednica nastala je u Šibeniku. Prvu starokatoličku misu služio je u Šibeniku 24. lipnja 1930. Marko Sinovčić, koji je nekoliko dana prije održao niz predavanja u prostorijama starokatoličke crkve-

¹⁰⁹ Hrvatska starokatolička Crkva o prvoj sedmogodišnjici svoje organizacije, str. 75.

¹¹⁰ Svečana posveta starokatoličke crkve u Krapnju, str. 1–2.

¹¹¹ Usp. Hrvatska starokatolička Crkva o prvoj sedmogodišnjici svoje organizacije, str. 75.

¹¹² Usp. *Isto*, str. 78.

¹¹³ Usp. Lokvičić kod Imotskog, u: *Nova zora*, Šibenik, 15. XI. 1930., br. 5, str. 7.

ne općine.¹¹⁴ U Šibeniku je pokrenuto i starokatoličko glasilo *Nova zora* koje je izlazilo 1930. i 1931. godine. Spomenuto glasilo donosi podatak kako su se župnom vijeću u Šibeniku kroz 1930. godinu javljali pojedinci iz Konjevrata, Vrpolja, Danila, Jadrtočca, Zlosela, Zablaca, Iža Velikog, Žirja, Betine itd. radi organiziranja starokatoličkih župa.¹¹⁵ U samom Šibeniku 1930. osnovana je župna kancelarija i osigurana dvorana za bogoslužja, a za potrebe šibenskih starokatolika poslan je iz Zagreba svećenik prof. Marko Sinovčić.¹¹⁶ Prva starokatolička misa u Šibeniku služena je 24. lipnja 1930. godine, a *Nova zora* zabilježila je sljedeće: *bogomolja je bila sve dane dupkom puna svijeta tako, da se je čak pokazala i premalenom da primi toliki broj posjetilaca.*¹¹⁷ Osnivanje starokatoličke zajednice u Šibeniku bilo je popraćeno prosvjedima šibenskih katolika i raspačavanjem letaka protiv starokatolika.¹¹⁸ Katolička strana otišla je i dalje te je prefekt sjemeništa Josip Felicinović pokrenuo časopis *Katolik* u kojem je, između ostalog, donesena i izjava šibenskog biskupa Jerolima Milete: *Ne može da bude nego jedna prava crkva i to ona, kojoj je na čelu sv. Otac papa, a ta crkva ne može da bude nacionalna, to jest crkva jednoga naroda, nego općenita, katolička za sve narode.*¹¹⁹ Isti će u članku *Odmetnici* starokatolike nazvati *otpadnicima* i *hereticima*,¹²⁰ a u jednome drugom članku *nekolicinom gnjilih katolika*.¹²¹ Zaoštreni sukob u Šibeniku uzrokovao je to da su crkvene vlasti tražile zabranu pokapanja starokatolika na gradskom groblju sv. Ane, tako da su ovi morali pokapati svoje vjernike na židovskom groblju.¹²² Novi sukob nastupio je kada je starokatolicima srpska pravoslavna općina u Šibeniku ustupila

¹¹⁴ Usp. Agilan rad staro-katoličke župe u Šibeniku, u: *Nova zora*, Šibenik, 13. VI. 1930., br. 2, str. 2.

¹¹⁵ Usp. Mnogobrojne deputacije radi organiziranja staro-katoličkih župa, u: *Nova zora*, Šibenik, 11. V. 1930., br. 1, str. 7.

¹¹⁶ Usp. Mnogobrojne deputacije radi organiziranja staro-katoličkih župa, str. 7.

¹¹⁷ Agilan rad staro-katoličke župe u Šibeniku, u: *Nova zora*, Šibenik, 13. VI. 1930., br. 2, str. 2.

¹¹⁸ Usp. Osvrt na fijasko demonstracije rimokatoličkih svećenika i sjemeništaraca, u: *Nova zora*, Šibenik, 13. VI. 1930., br. 2, str. 6–7.

¹¹⁹ Jerolim MILETA, Rimokatolička Crkva, u: *Katolik*, Šibenik, 29. VI. 1930., br. 3, str. 1–2.

¹²⁰ Josip FELICINOVIĆ, Odmetnici, u: *Katolik*, Šibenik, 1. VIII. 1930., br. 10, str. 1.

¹²¹ Josip FELICINOVIĆ, Da nije zloba, u: *Katolik*, Šibenik, 16. XI. 1930., br. 23, str. 1.

¹²² Usp. Starokatolici među židove, u: *Nova zora*, Šibenik, 20. XII. 1930., br. 6, str. 6.

crkvu sv. Julijana, koja je do 16. stoljeća bila katolička, a tada je ustupljena pravoslavnim Grcima, da bi nakon toga prešla u vlasništvo SPC-a.¹²³ Crkva je otvorena na svetkovinu Velike Gospe 1931. godine. Svečano bogoslužje predvodio je Marko Sinovčić uz asistenciju Marka Samardžije.¹²⁴ Teško je utvrditi brojčano stanje šibenske zajednice. Očito je bila jedna od jačih zajednica čim je izazvala snažnu reakciju katoličke strane, a opet ni jednom nije poslala zastupnike na godišnju Sinodu HSC-a, tako da je pretpostavka kako je zajednica bila relativno brojna, ali nika-ko nije imala dovoljni članova da pošalje zastupnike u Zagreb na Skupštinu HSC-a. Reakcija katoličke strane sasvim je razumljiva. Šibenik je bio manja gradska okolina i dominantno su bili zastupljeni katolici, uz nešto pravoslavni Srba. Antagonizam koji je katolička strana na području cijele Kraljevine od početaka pokazivala prema starokatolicizmu odrazio se i u jednoj manjoj gradskoj okolini kakav je bio Šibenik.

Petrić u veljači 1929. najavljuje Tomcu kako će na redovitu godišnju Sinodu iz Dalmacije doći tri svećenika i dva predstavnika župa. Predviđa da će oba predstavnika biti iz Splita jer je to jedina župa u Dalmaciji koja ima preko stotinu vjernika.¹²⁵ Na redovitoj godišnjoj Sinodi HSC-a u Zagrebu održanoj 16. lipnja 1935. bili su prisutni predstavnici samo dviju dalmatinskih župa: Fabijan Radovančić iz Bogomolje – Babinopolje, te iz Splita Josip Belogradski, Dragutin Copić, Ermenegild Giovanelli, Antun Jelić, Ljubomir Nakić i Vilim Weitzer.¹²⁶ Ovo stanje pokazuje da su očito jedine bolje organizirane starokatoličke zajednice bile u Bogomolju na Hvaru i u Splitu. S obzirom na to da druge nisu bile zastupljene na sinodi pokazuje da su bile očito vrlo slabe i s malim brojem članova, što ponovno pokazuje da su često brojke s kojima su starokatolici izlazili u svojim tiskovinama bile krajnje prenapuhane.

Dalmatinsko svećenstvo održalo je u Splitu od 6. do 8. lipnja 1932. kongres na kojem se raspravljalo, između ostalog, i o

¹²³ Pred posvećenjem starokat. crkve u Šibeniku, u: *Nova zora*, Šibenik, 2. VIII. 1931., br. 6, str. 4–5; Starokatolička crkva u Šibeniku, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1932., str. 56–57.

¹²⁴ Usp. Današnje svečano otvorenje i blagoslov HSC u Šibeniku, u: *Nova zora*, Šibenik, 2. VIII. 1931., br. 6, str. 8.

¹²⁵ HDA, *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić, Pismo od 29. II. 1929.

¹²⁶ Usp. Redovita godišnja Sinoda, u: *Starokatolik*, Zagreb, 1935., br. 6-7, str. 7.

starokatolicizmu. Najviše se govorilo o toj temi, o pojavi starokatolicizma, borbi i obrani od starokatolicizma, a samu pojavu nazvali su *vjersko-moralnom bolešću koju zovemo starokatoličkom Crkvom*.¹²⁷ Bez obzira na to što je starokatolicizam u Dalmaciji bio marginalna pojava i nije imao jače potpore društveno-političkih elita, on je za katoličku stranu predstavljao trajnu opasnost i izazov. Pojava starokatolika izazivala je kod katoličke hijerarhije i svećenika snažan antagonizam koji su otvoreno pokazivali i nastojali suzbiti svaki pojavak starokatolicizma, što najbolje pokazuje šibenski slučaj. Starokatolicizam je za cijelu Katoličku Crkvu u Hrvatskoj do početka 30-ih godina bio potencijalna opasnost i na njega se gledalo kao na herezu koja prijeti raskolu Crkve u Hrvata, a i slabi hrvatski nacionalni korpus.

Podatci o starokatolicizmu u Dalmaciji vrlo su oskudni u drugoj polovici 30-ih godina i za vrijeme trajanja Drugoga svjetskog rata. Ni katolički ni starokatolički tisak ne piše išta o starokatolicizmu u Dalmaciji. Očito je iz svega da je pokušaj širenja starokatolicizma u Dalmaciji propao i da je jedina jača župa bila ona u Splitu koju je vodio Niko Petrić. Iz njegova pisma Tomcu 1952. godine vidi se da je biskup Kalogjera imenovao Petrića 10. svibnja 1941. biskupskim vikarom za Dalmaciju. Nadalje navodi kako je zbog ratnih i poratnih događanja *naša stvar u Dalmaciji potpuno propala*.¹²⁸ Jedna zanimljivost koja se javlja u dugogodišnjoj korespondenciji Nike Petrića i Dragutina Tomca jest da je većina pisama vezana uz pitanje razrješivanja brakova na Duhovnom sudu HSC-a. Petrić često upozorava na pojedine slučajeve splitskih građana čije su parnice pred Duhovnim sudom HCS-a kojemu je na čelu Tomac.¹²⁹ Iz ovoga se može zaključiti kako je splitska župa bila najjača i najbrojnija u Dalmaciji, što se vidi iz slanja delegata na Sinodu, jer su članovi većim djelom pristupali zbog pitanja drugog braka koji im Katolička Crkva nije omogućivala. Upravo je mogućnost sklapanja drugog bra-

¹²⁷ Usp. Kongres dalmatinskog svećenstva, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, 11. VI. 1932., str. 6; Kongres dalmatinskog svećenstva, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, 1. VII. 1932., str. 2.

¹²⁸ HDA, *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić, Pismo od 24. VI. 1952.

¹²⁹ Usp. HDA, *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić: Pismo od 28. VI. 1928., Pismo od 6. XI. 1928., Pismo od 2. I. 1929., Pismo od 4. I. 1929., Pismo od 26. IV. 1929., Pismo od 19. VI. 1929., Pismo od 3. VIII. 1929., Pismo od 11. VIII. 1929., Pismo od 20. VIII. 1929., Pismo od 18. II. 1930., Pismo od 30. III. 1930., Pismo od 18. I. 1932., Pismo od 8. VIII. 1935., Pismo od 18. X. 1936.

ka bio glavni razlog pristupanja HSC-u u gradskim okolinama. Promjenom vlasti 1945. godine i oduzimanjem matica te nepri-
znavanjem crkvenog vjenčanja od nove komunističke vlasti samo
postojanje HSC-a postalo je nepotrebno. Stoga se i Petrić tuži
Tomcu kako je tijekom i nakon rata nastao *veliki otpad od naše
Crkve*.¹³⁰ Ni jedna starokatolička zajednica u Dalmaciji nakon
1945. više se neće obnoviti. Time je starokatolicizam potpuno
nestao na dalmatinskom prostoru i ostao sveden na tri manje
župe u kontinentalnoj Hrvatskoj.

SAŽETAK RADA

Knjižica Nike Petrića *Rane u katoličkoj Crkvi* označila je početak reformnih gibanja u Crkvi u Hrvata. Iako je ona, kao i sam reformni pokret, bio reakcija svećenstva, pod utjecajem liberalnih ideja, na potrebu nužne reforme Katoličke Crkve u Hrvatskoj, zbog reakcije civilne i crkvene vlasti austrijske Dalmacije, ona nije polučila nikakav uspjeh u Dalmaciji, ali je postala temelj za razvoj reformnog pokreta koji će se razviti u Zagrebačkoj nadbiskupiji početkom 1919. Da su reformna gibanja zahvatila katolički kler nakon 1918. godine, pokazuje i reformni pokret Bože Miloševića koji je nastao u Dalmaciji, ali ni on nije imao većeg učinka i relativno je brzo nestao. Neuspjeh reformnog pokreta doveo je do stvaranja Hrvatske starokatoličke Crkve koja je svoje djelovanje proširila izvan granica Zagrebačke nadbiskupije. Starokatolicizam se pojavio krajem 20-ih godina i u Dalmaciji, ali je zbog društveno-političke klime ostao marginalna pojava, da bi tijekom Drugoga svjetskog rata potpuno iščeznuo. Nakon rata ni jedna župa ili crkvena općina HSC-a u Dalmaciji više neće biti obnovljena.

¹³⁰ HDA, *Fond Dragutin Tomac*, Korespondencija Tomac – Petrić, Pismo od 3. VII. 1952.

Summary

Although the prehistory of the Reform movement is connected with Niko Petrić and his 1917 brochure *Rane u Katoličkoj Crkvi*, the movement which started at the beginning of 1919 did not have any echo in Dalmatia, except in two minor cases. Among the Reform movements we have to mention Narodna crkva of Božo Milošević, whose movement started in Dalmatia, with little success, and which later expanded on the territory of the Zagreb Archdiocese. The movement had completely disappeared in 1921. The Croatian Old Catholic Church had some successes in Croatia and Slavonia, and then in Bosnia and Vojvodina. But, of all the Catholics in the Kingdom of Yugoslavia, it had the least success amongst the Catholics in Dalmatia. Specific political and social circumstances and predominant status of the Catholic Church had big influence on the weak success of spreading of the Old Catholicism in Dalmatia. There had been established new Old Catholic parishes and church communities, of which the biggest community was in Split where the parish priest was Niko Petrić. Apart from minor successes in rural areas and in Split and Šibenik, the Croatian Old Catholic Church did not achieve some major success in Dalmatia. After the Second World War none of the Old Catholic communities in Dalmatia will be renewed.

Key words: Dalmatia, Niko Petrić, „*Rane u Katoličkoj Crkvi*”, Božo Milošević, „*People’s Church*”, Old Catholicism, Old Catholic movement in Dalmatia